

Nytt i privatretten

Utgitt av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo

ARVERETT

**Begjæring om skifte av uskiftebo på dødsleiet.
Dom av Hålogaland lagmannsrett 25. november
2014 (LH-2014-100767)**

Hålogaland lagmannsrett tok i enstemmig dom stilling til om lengstlevendes begjæring om skifte av uskiftebo på dødsleiet, var en dødsdisposisjon. Dommen ble rettskraftig 6. januar 2015.

Faktum i korthet:

Hans Viggo Møller, født i 1935, overtok boet i uskifte etter sin ektefelle Gerd Møller som døde 21. november 2000. Den 28. juni 2012 opprettet Hans Viggo Møller testament, hvor det fremgikk at Bjørn Tore Møller og Mariann Møller Dybdahl (ankende parter) skulle arve det han etterlot seg med en halvdel hver. Den 17. oktober 2013 mottok retten begjæring om offentlig skifte av boet etter Gerd Møller.

Innhold nr. 1

Arverett.....	1
Erstatningsrett	3
Familierett	12
Finansmarkedsrett.....	14
Forsikringsrett	14
Immaterialrett/opphavsrett	15
Konkursrett.....	20
Kontraktsrett.....	21
Selskapsrett	22

Begjæringen var datert 15. oktober 2013, og fremsatt av advokat Torkel Johnsen på vegne av Hans Viggo Møller, som var kreftsyk. Det var enighet om at han befant seg på dødsleiet, og at han visste at han skulle dø da skifte ble begjært.

Rettens vurderinger:

Den sentrale problemstillingen i saken var om boets masse skulle deles med en halvpart på henholdsvis førstavdødes arvinger og lengstlevendes arvinger, jf. arveloven § 26 første ledd første punktum, eller om lengstlevendes arvinger fikk tre fjerdedeler av boet, jf. § 26 første ledd andre punktum. Dette reiste to hovedspørsmål:

For det første om lengstlevende ektefelle i utgangspunktet tar arv etter arveloven § 6, jf. § 26 første ledd andre punktum – herunder om tidspunktet for når skiftet anses igangsatt (åpnet) og om det er et vilkår for arveretten at lengstlevende lever når skiftet avsluttes («medan lengstlevende ektemake lever»). *For det andre* - og forutsatt at ovennevnte vurderinger tilsier at lengstlevende arver førstavdøde – om begjæringen med den påfølgende økningen av lengstlevende arvingers andel av uskifteboet, skal tilsidesettes som en dødsdisposisjon fordi begjæringen ikke har noen realitet for lengstlevende.

Etter arveloven § 24 første ledd kan lengstlevende ektefelle når som helst kreve helt eller delvis skifte av uskifteboet. Etter ordlyden gjelder dette også på dødsleiet. Bestemmelsen er foreslått videreført i forslaget til ny arvelov NOU 2014: 1 side 195 uten nærmere kommentarer. Lagmannsretten kom til at skiftet åpner ved begjæringen, jf. Rt. 1967 side 1420 og NOU 1987: 30 side 150. Under henvisning til LB-2008-47467 la lagmannsretten til grunn at det følger av lovens ordning at lengstlevende tar arv etter førstavdøde så lenge skiftet er begjært før lengstlevende dør. Skiftebehandlingen behøver altså ikke å være avsluttet mens lengstlevende lever for at lengstlevendes arverett etter arveloven § 6 er i behold.

Kommentar: Lagmannsrettens løsning her har gode grunner for seg. Det kan gå flere år før et skifte

er avsluttet. Dersom det skulle stilles krav om at arveretten er betinget av at lengstlevende ikke dør før skifte er avsluttet, vil dette blant annet kunne føre til at skiftebehandlingen treneres. Begjæringen om skifte har notoritet og fører til at man har et klart skjæringstidspunkt.

Det neste spørsmålet var om lengstlevendes arverett måtte tilsidesettes etter reglene om dødsdisposisjoner. Lengstlevende hadde ikke disponert over egne formuesverdier på bekostning av egne arvinger, men han økte arvegrunnlaget gjennom en begjæring om skifte. Lagmannsretten mente at dette «taler i utgangspunktet mot et krav om testaments former til skiftebegjæring på dødsleiet». Skiftebegjæringens økonomiske virkning kunne minne om en gavedisposisjon, men lagmannsrettens syn var at reglene om dødsdisposisjoner utvides nokså kraftig dersom de også skulle ramme en skiftebegjæring som ikke har negative konsekvenser for egne arvinger. Det ble blant annet vist til Rt. 1985 side 1291 hvor Høyesterett aksepterte at en ektepakt på dødsleiet omgjorde særeie til felleseie. Lagmannsrettens konklusjon:

«Slik lagmannsretten ser det, har det i Norge så langt vært liten aksept på arverettens område for å oppstille omgåelsesnormer eller andre ulovfestede skranker for lengstlevende. Det følger av Rt-2004-777 avsnitt 35-36 at det ikke er rom for å supplere lovens rådighetsbegrensninger for lengstlevende ektefelle med ulovfestede regler om lojalitetsplikt. Etter lagmannsrettens syn gjør tilsvarende betraktninger seg gjeldende her – lovgiver har oppstilt regler om uskifte til beskyttelse av lengstlevende ektefelle, som lengstlevende kan velge å gi avkall på gjennom å begjære boet skiftet. Også i disse tilfeller vil uskifteinstituttet være «tjent med regler som, så vidt mulig, gir klare og forutberegnelige avgrensninger av lengstlevendes handlingsrom», som igjen vil bidra til å forebygge tvister, jf. avsnitt 36.»

Resultatet ble følgelig at lengstlevendes testamentsarvinger skal arve tre fjerdedeler av boet. Tingretten kom til motsatt resultat, og at arven skulle likedeles mellom de to arvegrupper.

Kommentar: Dommen er som nevnt rettskraftig, og det er så vidt jeg vet første gang en norsk domstol tar stilling til om en begjæring om skifte av uskifteboet på dødsleiet er å anse som en dødsdisposisjon. Det er verdt å merke seg at Asland, *Uskifte*, 2008 side 319-320 med henvisning til blant annet dansk teori synes å innta det standpunkt at skiftebegjæring på dødsleiet er en dødsdisposisjon. Den rådende oppfatning i dansk rett er at en slik skiftebegjæring anses som en omgåelse av lovens delingsregler. Høyesterett har imidlertid i Rt. 2004 side 777 vært nokså avvisende til ulovfestede rådighetsbegrensninger. Asland mener derfor at det er tryggere å anse skiftebegjæring på dødsleiet som en dødsdisposisjon.

Etter mitt syn har det resultat lagmannsretten kom til, gode grunner for seg. Lengstlevende disponerte

ikke over egne aktiva på bekostning av egne arvinger, men tvert i mot økte arvegrunnlaget. Lagmannsrettens standpunkt skaper forutberegnelighet og vil kunne bidra til å forebygge tvister.

Per Racin Fosmark
Lagdommer Borgarting lagmannsrett

Ny lov om forsvunne personer

Regjeringen har fremmet et forslag om en ny lov om forsvunne personer, jf. Prop. 18 L (2014–1015). Lovforslaget er til behandling i Stortinget. Lovforslaget innebærer en oppmykning og modernisering av regelverket. Fristene for når en sak om at en person skal regnes for å være død kan reises, foreslås forkortet samtidig som saksbehandlingsreglene forenkles. Etter lovforslaget vil en slik sak kunne reises »straks» i de klareste sakene og etter henholdsvis ett og fem år i de mindre klare sakene. Til sammenligning er den lengste fristen i dag ti år.

Forsvinningssaker dekker en lang rekke faktiske omstendigheter. Forsvinningen kan skyldes alt fra naturkatastrofer, kriminelle handlinger, personlige tragedier, bortføringer, flukt fra kreditorer, et ønske om å starte livet på nytt et annet sted og en rekke andre forhold. Reglene om forsvinningene skal derfor kunne anvendes selv om konteksten i stor grad varierer. Dette kommer kanskje særlig på spissen der personen retten har ansett som død, viser seg å være i live slik at reglene om plikt til tilbakeføring av motatte eiendeler kommer til anvendelse.

Om en person er forsvunnet, skal ektefellen, samboeren, slektninger eller offentlige myndigheter melde forsvinningen til tingretten, jf. lovforslaget § 3.

Om personen er forsvunnet under slike forhold at det ikke er grunn til å tvile på at personen er død, kan tingretten straks treffe en kjennelse om at personen skal regnes som død, jf. lovforslaget § 8.

Om kravet til sannsynlighet i § 8 ikke er oppfylt, kommer kravene i lovforslaget § 9 til anvendelse. Om personen forsvant i forbindelse med en naturkatastrofe, en annen stor ulykke, en stridshandling eller en annen ytre hendelse som skapte stor livsfare, og det av den grunn er høyst sannsynlig at personen er død, så kan det straks reises sak. Men i motsetning til i en sak etter § 8 så skal den forsvunne selv innkalles til retten med tre måneders varsel. Innkallelsen skal videre oppfordre alle som har opplysninger om den forsvunne til å gi disse opplysningene til retten. I tillegg har retten i slike saker en selvstendig plikt til å sørge for sakens opplysning. I mindre klare tilfeller er fristene henholdsvis ett år og fem år for å kunne reise sak. Om det har gått fem år, stilles det ikke andre krav enn at ingen har sett personen i live

eller fått andre livstegn fra personen i den mellomliggende tidsperioden.

Om retten ikke straks treffer en beslutning om at den forsvunne personen skal anses som død, skal retten melde fra til fylkesmannen om at personen er forsvunnet. Fylkesmannen oppnevner en verge for den forsvunne personen dersom personen har en formue som skal forvaltes. Fylkesmannen kan også vedta at en annen nærstående som personens ektefelle, samboer eller fullmektig kan stå for forvaltningen istedenfor vergen. Reglene i vergemålsloven gjelder tilsvarende for forvaltningen og oppnevningen så langt de passer. En sak der personen er forsvunnet står imidlertid i en litt annen stilling enn der personen er til stede og har behov for bistand fra vergen. I forsvinningstilfellene er det ingen person som skal bistås, og det er som regel en viss grad av sannsynlighet for at personen er død. Den som forvalter midlene for personen har derfor en betinget plikt til å rådføre seg med arvingene i forbindelse med viktige avgjørelser. Dette vil for eksempel være i forbindelse med salg av fast eiendom eller ved større utbetalinger fra den forsvunnes midler.

Avgjørelsesformen skal i alle saker være kjennelse der retten skal avgjøre om en person skal anses for å være død. Denne kjennelsen har etter forslaget utvidet rettskraft. I dag avgjøres slike saker dels som kjennelser og dels som dommer.

Reglene om virkningen av en kjennelse om død viderefører gjeldende rett med mindre endringer. Det samme gjelder reglene om plikt til å tilbakeføre midler som er mottatt som følge av en kjennelse om død. En endring er imidlertid at tilbakeføringsplikten vil bestå i en lengre tidsperiode der forsvinningen var frivillig.

Saker om forsvunne personer vil ikke rent sjelden kunne ha tilknytning til utlandet. Det følger av lovforslaget § 2 at norske domstoler har jurisdiksjon om personen hadde sitt vanlige bosted i Norge. I tillegg er norske domstoler kompetente om personen har formue her i landet, men da bare med virkning for denne formuen. Det er også klargjort at norsk lov skal anvendes dersom norske domstoler er kompetente til å behandle saken.

Katrine Kjærheim Fredwall

ERSTATNINGSRETT

På sporet av en korrekt kapitaliseringsrente – Rt. 2014 s. 1203

Høyesterett har i storkammer behandlet hvilken rentesats som bør brukes for å neddiskontere

innteksttap i fremtidig erverv. Høyesterett har i en rekke tidligere avgjørelser fastholdt den såkalte «prejudikatrenten» på 5 % både ved personskade og ved ekspropriasjon. I den aktuelle sak ble rentesatsen fastsatt til 4 %. Engangserstatningen (før skatt) ble dermed vesentlig høyere enn det den tidligere rentesatsen ville ha gitt.

I fagtidsskrifter og i dagspressen har det i en årrekke vært hevdet at det ved slik neddiskontering må brukes en realrente, mens prejudikatrenten har vært bestemt på grunnlag av nominelle rentesatser. Når nominelle rentesatser legges til grunn, blir erstatningene for lave.

I den aktuelle dom redegjøres det for at det ikke er noen rettslig usikkerhet om at kapitaliseringsrenten må fastsettes under hensyntagen til inflasjon. Det henvises til Noem-dommen (Rt. 1986 s. 178) og til Ølberg-dommen (Rt. 1993 s. 1524) hvor det ble «klart slått fast at kapitaliseringsrenten skal være en realrente». Det er riktig at resonnementene i Ølberg-dommen må forstås slik at det er en realrente som tilstrebes, men selve betegnelsen «realrente» finnes ikke i dommen. Videre uttalte førstvoterende i Noem-dommen at «[j]eg kan ikke se at det vil være noe vunnet ved å bygge på begrepet realrente». Derfor er det et fremskritt med presiseringen i den aktuelle dom: «Kapitaliseringsrenten må baseres på en realrente.»

Kritikken av Noem-dommen og Ølberg-dommen har ikke dreiet seg om det prinsipielle utgangspunkt om at det skal tas hensyn til inflasjon ved fastsettelse av kapitaliseringsrenten. Kritikken har i hovedsak gått ut på å vise at den valgte rentesatsen umulig kunne være en realrente. Poenget har vært diskrepansen mellom liv og lære. «Prejudikatrenten» ble bestemt på grunnlag av nominelle rentesatser for et bredt spekter av investeringsmuligheter, inkludert aksjer. (Dette er vist i Erling Eide: Kapitaliseringsrenten og Høyesteretts misforståelse. *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett*, nr. 3, 2011, s. 125–162.)

Videre er dommene kritisert for å knytte inflasjonskompensasjonen til avkastningen av erstatningsbeløpet og ikke til diskonteringen av de fremtidige tap. Hvis det ikke brukes en realrente ved diskonteringen, blir erstatningsbeløpet for lavt, og denne feilen blir ikke rettet opp ved at beløpet kan verdisikres gjennom de nominelle renter på plasseringer av erstatningen.

Disse misforståelser og feilskjær er ikke omtalt i den aktuelle dom. Det burde ha vært gjort, slik at dommen kunne bli lest og forstått i det rette perspektiv. Man minnes siste strofe i P. W. Zappfes eksamensbesvarelse om prejudikater:

Moral:

En kræftbyld av igår
den kan du trygt la skjære.
Men er den mæt av år
bør helst du la den være.

I den aktuelle sak anslo de økonomiske eksperter den risikofrie realrente til ca 2 prosent, men høynet den med en risikopremie for å ta hensyn til usikkerhet.

Den relativt høye fastsatte kapitaliseringsrenten (på fire prosent) begrunnes med at tilpasningsplikten innebærer at skadelidte må forutsettes å foreta delvis usikre plasseringer for å få høyere avkastning. Slike plasseringer innebærer en risiko for at skadelidte kommer dårligere ut enn om skaden ikke hadde inntruffet. Derved tilsidesettes det som omtales som «kjernen i erstatningsretten». Det gis i dommen ingen begrunnelse for hvorfor skadelidte skal bli utsatt for dette. Tilpasningsplikten (tapsbegrensningsplikten) gjelder normalt muligheter for å utnytte en tilgjengelig investeringsmulighet. Her blir den brukt til det motsatte. Skadelidtes situasjon blir forverret på grunn av den økte risiko som forutsettes.

For øvrig er dommens argumenter om usikre plasseringer både ulogiske og irrelevante. De er ulogiske fordi det årlige tap som skal erstattes, er fastsatt som et sikkert beløp, den mest sannsynlige fremtidige inntekt. I og med at usikkerheten fjernes, er det ulogisk å forutsette at skadelidte må nøye seg med en usikker avkastning av erstatningsbeløpet. Høyesterett viderefører her en misforståelse fra tidligere dommer.

Problemet her er normen i erstatningsretten om at den mest sannsynlige inntektsutvikling skal legges til grunn. Derved elimineres usikkerheten i inntektsutviklingen. En tradisjonell anvendelse av erstatningsretten forhindrer en riktigere representasjon av den faktiske usikkerhet i inntektsutviklingen. Dette gjelder både den aktuariske risiko knyttet til livsløp og karriereutvikling og usikkerheten om inntektsutviklingen for en gitt karriere. I økonomifaget blir usikkerheten varetatt av en såkalt risikopremie som kan ta form av et tillegg til realrenten. Denne faglig velbegrunnede fremgangsmåte ble foreslått av de økonomiske eksperter, men ble ikke tatt til følge.

Etter at dette er drøftet, fortsetter førstvoterende (avsnitt 84): «Det avgjørende for kapitaliseringsrenten blir da hvilken gjennomsnittlig realavkastning, altså nominell avkastning minus inflasjon, som kan oppnås ved forvaltning av et erstatningsbeløp om man ser flere tiår frem i tid.» Siden det her er tale om *fremtidige* usikre beløp, bør det ha stått *forventet* realavkastning; gjennomsnitt beregnes på basis av realiserte størrelser. Førstvoterendes formulering innebærer at usikkerheten er eliminert. Det overses at skadelidte av og til vil tape eller oppnå lav avkastning på sine plasseringer.

Kjerneverdien i erstatningsretten må innebære at erstatningen skal avspeile usikkerheten i de fremtidige tap. Med en kapitaliseringsrente som inneholder en velbegrunnet risikopremie, vil erstatningsbeløpet bli korrekt beregnet, og alle resonnmener om plasseringsmuligheter blir irrelevante. Det kan overlates til skadelidte eventuelt å plassere beløpet slik at avkastningen får samme usikkerhet som de fremtidige tap. En tilpasningsplikt kan i *prinsippet* føre til at erstatningen må justeres, men dommens resonnmener om denne plikten er som nevnt uholdbare og/eller mangelfulle.

Alt i alt har Høyesterett ikke benyttet anledningen til å rette opp tidligere misforståelser, og den høye kapitaliseringsrenten er bygget på feilaktige premisser. Når Høyesterett ikke heller denne gangen lykkes med sine økonomiske resonnmener, forsterkes argumentet om at kapitaliseringsrenten bør fastsettes ved lov eller forskrift.

Erling Eide

Den vanskelige kapitaliseringsrenten – Rt. 2014 s. 1203

Den 12. desember 2014 avsa Høyesterett i storkammer dom i en sak om hvilken kapitaliseringsrente som skulle legges til grunn i et personskadeoppgjør. Denne renten er en prejudikatrente som er førende for andre erstatningsoppgjør, herunder saker om ekspropriasjon og tomtefeste.

Norske domstoler har siden Ølbergdommen (Rt-1993-1524) benyttet en kapitaliseringsrente på fem prosent. De seneste års lave rentenivå har gjort det åpenbart at fem prosent gir for lave erstatningsutbetalinger og det var innhentet rettsoppnevnte sakkyndigeerklæringer fra tre professorer i økonomi. De sakkyndige ga anvisning på at kapitaliseringsrenten består av fire komponenter; en langsiktig risikofri realrente, forventet reallønnsvekst i økonomien, aktuarisk usikkerhet samt usikkerhet knyttet til skadelidtes fremtidige inntektsstrøm. Den risikofri langsiktige realrenten ble av de sakkyndige anslått til om lag to prosent. Forventet reallønnsvekst i økonomien ble anslått til om lag 1,5 prosent. Aktuarisk usikkerhet ble anslått til 0,75 prosent og risikopåslaget for skadelidtes inntektsusikkerhet ble anslått til 0,75 prosent. Samlet ga dette en anbefalt kapitaliseringsrente på mellom 1,75 og 2,25 prosent.

Skadelidtes prinsipale anførsel var at den alminnelige kapitaliseringsrenten ikke kunne anvendes i hennes tilfelle fordi hennes midler er satt under forvaltning av fylkesmannen som vergemålsmyndighet, og de derfor etter lovens ordlyd må plasseres som bankinnskudd til en risikofri rente. Høyesterett delte seg hva angår den prinsipale anførselen, da et mindretall på fire dommere stemte for en kapitaliseringsrente på tre prosent som følge av begrensningen på

investeringsvalget, mens flertallet på syv dommere la avgjørende vekt på at kapitaliseringsrenten er å anse som generell og ment å dekke en rekke ulike tilfeller (avsnitt 113). Skadelidtes subsidiære anførsel var at kapitaliseringsrenten i alle tilfelle var for høy. Påstanden var at den alminnelige kapitaliseringsrente skulle være to prosent, som for øvrig var identisk med gjennomsnittet av de sakkyndiges individuelle anslag.

I tråd med hvordan saken var prosedert, behandlet Høyesterett først spørsmålet om en alminnelig kapitaliseringsrente på fem prosent er for høy. I dette spørsmålet var Høyesterett enstemmig og mente at en rente på fire prosent var korrekt. Skadelidte fikk dermed økt sin erstatningsutbetaling som følger av endringen i kapitaliseringsrenten, men fratrasket at skatteulempen ble redusert fra 25 prosent til 20 prosent. Satsen på 20 prosent ble ansett som en hovedregel.

Høyesterett tok utgangspunkt i det erstatningsrettslige prinsipp om at skadelidte skal ha full erstatning, slik prinsippet er formulert i skl § 3-1 og viste videre til formuleringen i Ølbergdommen om at «kjernen i erstatningsretten er at skadelidte ikke skal komme økonomisk dårligere ut med skaden enn om denne ikke var inntruffet». Med dette som bakteppe gjentok Høyesterett innledningsvis det de tolket som sin tidligere praksis om at det skal benyttes en realrente i kapitaliseringsrenten, altså at inflasjonen må trekkes fra den nominelle renten. Dette var i tråd med de sakkyndiges anbefalinger.

Neste punkt var spørsmålet om kapitaliseringsrenten skal inkludere forventet reallønnsvekst. Spørsmålet kom opp fordi de sakkyndige reiste problemstillingen. Det var ikke prosedert på kompensasjon for reallønnsvekst for de tidligere instanser. Dersom forventet reallønnsvekst inngår i kapitaliseringsrenten, vil det øke erstatningsutbetalingene til skadelidte fordi hun også skal kompenseres for forventet fremtidig vekst i reallønnen. Spørsmålet har tidligere vært oppe for Høyesterett, i Horsengdommen (Rt-1993-1538), og den gang tok man ikke stilling, med den begrunnelse at det under enhver omstendighet var tale om et så lite tillegg at det ikke ville ha praktisk betydning i en totalvurdering (side 1543, annet avsnitt). Denne gangen var reallønnstillegget av de sakkyndige anslått til 1,5 prosent, hvilket ville innebære en betydelig økning i erstatningsutbetalingen. Høyesterett tok imidlertid heller ikke denne gang stilling til spørsmålet og begrunner dette dels med at anslagene over fremtidig inntekt er usikre størrelser som har vært gjenstand for forhandling mellom partene underveis og at det her ikke kan ha vært partenes forutsetninger at det skulle trekkes inn ytterligere inntekts- eller tapsposter (avsnitt 80). Videre begrunner Høyesterett sitt standpunkt mer prinsipielt med at det rettslige grunnlaget for en slik kompensasjon ikke var prosedert og belyst, slik at det er uklart

om det ved personskadeerstatning generelt er rettslig adgang til å kreve kompensasjon for reallønnsvekst (avsnitt 81).

Så kom det vanskelige, nemlig spørsmålet om hvordan usikkerhet i skadelidte inntektsanslag skal behandles. De sakkyndige anbefalte at kapitaliseringsrenten ble gitt et tillegg på til sammen 1,5 prosentpoeng for å korrigere for usikkerheten i anslagene på fremtidig inntekt. Det var derfor underlig at forsikringsselskapet ikke prosederte på at aktuarisk usikkerhet og inntektsusikkerhet skulle spille inn ved fastsettelsen av kapitaliseringsrenten. Skadelidte prosederte naturlig nok ikke på det, da det alt annet likt, ville redusere hennes erstatningsutbetaling.

Høyesterett sa seg enig med partene i at usikkerhet ikke skal spille inn ved fastsetting av kapitaliseringsrenten (avsnitt 83). De begrunnet det med jusens vanlige bevisregler, som sier at dersom det er sannsynlighetsovervekt for noe, så skal det legges til grunn som sikkert. Dette var i tråd med partenes begrunnelser. Høyesterett la dermed det anslåtte inntektsforløpet til grunn som 100 prosent sikkert.

For å komme frem til størrelsen på kapitaliseringsrenten speilvendes problemstillingen og Høyesterett sier at nivået på kapitaliseringsrenten ikke er knyttet til egenskaper ved skadelidtes fremtidige inntektsstrøm på skadetidspunktet, men er knyttet til hvilken gjennomsnittlig realavkastning skadelidte kan oppnå ved forvaltning av erstatningsutbetalingen (avsnitt 84). De ser dermed bort fra de sakkyndiges anvisning om at dette er to operasjoner, hvor den renten som skal omdanne den forventede inntektsstrømmen til en erstatningsutbetaling, konseptuelt er noe annet enn den renten som erstatningsutbetalingen i neste omgang kan plasseres til for å gjenskape den tapte inntektsstrøm. Resonnementet er imidlertid helt i tråd med tidligere rettspraksis hvor inntektsusikkerhet behandles som en del av tapsbegrensningsplikten, ved at man pålegger skadelidte å ta risiko når erstatningsutbetalingen skal forvaltes. De sakkyndige hadde på spørsmål om hva som kan sies å være en rimelig sikker plassering, anvist en portefølje med 80 prosent rentebærende statspapirer og 20 prosent aksjer. En slik portefølje gir en forventet avkastning på mellom i overkant av to og tre prosent. Gjennomsnittet av de sakkyndiges anslag var 2,4 prosent.

Høyesterett mente imidlertid at skadelidte burde pålegges å ta mer risiko enn dette, og de påpeker at det er et rettslig spørsmål hvilken risiko det er rimelig å forvente at en skadelidte skal ta for å oppfylle sin tapsbegrensningsplikt (avsnitt 90). Mer risiko og høyere forventet avkastning oppnås ved å øke aksjeandelen og/eller ta inn obligasjoner som ikke er statsgaranterte i porteføljen og å legge til grunn at deler av erstatningsbeløpet anvendes til bolig. Retten viser i avsnitt 95 til et utdrag fra en uttalelse fra en sakkyndig (Ådne Cappelen) i lagmannsretten for å understøtte sitt synspunkt om at en høyere aksjeandel

enn 20 prosent også kan subsumeres under Ølbergdommens terskel om at det ikke kan kreves at skadelidte foretar investeringer som det knytter seg «noen særlig risiko» til.

Retten la vekt på at renten skulle være generell og dekke en rekke ulike situasjoner (avsnitt 93). Videre la retten vekt på at kapitaliseringsrenten som nå fastsettes må forutsettes å virke i lang tid, slik at det er begrenset i hvilken grad man kan ta hensyn til at realavkastningen på spareprodukter med lav risiko sannsynligvis vil være svært lav de nærmeste årene (avsnitt 99). Retten la også vekt på at det var en viss uenighet mellom de rettsoppnevnte sakkyndige og partenes sakkyndige, og sa at denne uenigheten understreker at anslagene er usikre, noe som fra et domstolsperspektiv tilsier forsiktighet med å gjøre for store endringer i forhold til dagens rettstilstand (avsnitt 100).

Retten konkluderte deretter enstemmig med en kapitaliseringsrente på fire prosent.

Vurdering: Dommen viser at begrepene forventet verdi og risiko/usikkerhet representert ved en sannsynlighetsfordeling er vanskelig å innarbeide i juridisk argumentasjon. Vi så det samme i dommene om strukturerte spareprodukter. Anslag på fremtidig tap, det være seg i erverv eller ved tapt påregnelig utnytting av en eiendom, er dersom ikke annet er forutsatt, rent språklig å oppfatte som en forventet verdi med en tilhørende sannsynlighetsfordeling. Man fremskriver inntektsstrømmen under ulike antakelser om fremtiden og beregner en forventet verdi, vel vitende om at den faktiske inntekten dersom livet ble levet uten skaden, kunne blitt nokså annerledes. Alle disse «nokså annerledes» utfallene er det man beskriver ved en sannsynlighetsfordeling, hvor ulike utfall har ulik sannsynlighet, derav ordet sannsynlighetsfordeling. Ulike individer kan ha samme forventede inntektsstrøm, men ulik tilhørende sannsynlighetsfordeling. Typisk vil en yngre person ha større usikkerhetsvifte knyttet til sin fremskrevne inntekt enn en eldre person som er ferdig utdannet og har arbeidet noen år.

Dersom den fremskrevne inntekten er å anse som en forventet verdi, så innebærer det juridiske prinsipp om å stille skadelidte som om skaden ikke var skjedd, at ikke bare forventet inntekt, men også usikkerheten i skadelidtes forventede inntekt, skal reflekteres i erstatningsutmålingen. Det skjer ved et risikotillegg i kapitaliseringsrenten.

Alternativt kan man velge å definere den fremskrevne inntekten som er en sikker størrelse, slik begge parter prosederte på og retten la til grunn. Rettens begrunnelse for å anse den fremskrevne inntekten som sikker, er imidlertid ikke logisk holdbar. Den sier at det alternativ som har sannsynlighetsovervekt etter vanlige bevisregler legges til grunn som helt sikkert (avsnitt 83), jf også skadelidtes anførsel (avsnitt 28). Med sannsynlighetsovervekt

forstås etter vanlig språkbruk mer enn 50 prosent sannsynlighet. Men hva skal legges til grunn dersom ingen av inntektsalternativene har mer enn 50 prosent sannsynlighet? Skal et alternativ med en sannsynlighet på 5 prosent gå av med seieren bare antall utfall er mange nok? Her kan det konstrueres mange eksempler som viser at en slik regel ikke gir mening dersom en går det nærmere etter i sømmene.

Etter min mening er det likevel gode grunner for å holde fast på bevisregelen om å legge den fremskrevne inntekten til grunn som sikker, slik Høyesterett gjorde. Men begrunnelsen for bevisregelen bør være at den fremskrevne inntekten er den sikre inntekten som skadelidte er akkurat like fornøyd med som den usikre fremtidsinntekten hun hadde før skaden inntrådte. Det at de fremtidige inntektsanslagene er resultat av forhandlinger mellom partene, og at skadelidte har akseptert inntektsanslaget, taler i retning av å oppfatte anslaget nettopp slik. Dette kalles i finansmatematikken for sikkerhetsekvivalent. Sikkerhetsekvivalenten er den sikre inntekt som for skadelidte er nyttemessig ekvivalent med den usikre inntekten hun hadde før skaden inntrådte. Skadelidte kompenseres med dette også for sin inntektsusikkerhet. Poenget her er at usikkerhet om fremtidig inntekt før skaden, blir reflektert i den sikre inntekten når denne fastsettes. Man skal ikke ta hensyn til usikkerhet i kapitaliseringsrenten når det allerede er hensyntatt i inntektsanslaget. Regelen når man skal neddiskontere en sikker inntektsstrøm, er at man benytter en sikker rente. Det er matematikk og logikk. Den langsiktige risikofrie renten var av de sakkyndige anslått til 2 prosent.

Bevisreglene i jussen om å anse den fremskrevne inntekten som sikker, innebærer derfor at man burde tatt utgangspunkt i en risikofri rente som kapitaliseringsrente. Disse resonnementer var ikke Høyesterett inne på, og det var heller ikke tema under de sakkyndiges muntlige redegjørelser for retten. Årsaken kan være at bevisreglene ikke var et premiss i de sakkyndiges redegjørelser, og de kom derfor i skade for å ta et utgangspunkt som lå utenfor det juridiske mulighetsrommet.

Med unntak av behandlingen av kompensasjon for skadelidtes inntektsusikkerhet, synes dommen godt begrunnet. Fastsettelsen av nivået på kapitaliseringsrenten fremstår som en balansert avveining av flere overordnede hensyn, hvor hensynet til at renten skal være generell, virke i en lang periode, at vi nå er inne i et lavrentescenario og at man ikke skal gjøre for store endringer i rettstilstanden på en gang, er bærende for resultatet.

Dersom Høyesterett, i henhold til det jeg har sagt over, i stedet hadde tatt utgangspunkt i en risikofri rente på to prosent, og deretter korrigert for de nevnte overordnede hensyn, hadde de trolig landet på en generell kapitaliseringsrente ganske nær det

faktiske resultat. Da hadde resonnementet vært konsistent og resultatet ganske likt.

Det må understrekes at Høyesterett har en vanskelig oppgave når de i en konkret sak skal bestemme en rente som de må ta høyde for skal benyttes i alle erstatningsoppgjør 20-30 år frem i tid. Målet for Høyesterett kan da ikke være at dette konkrete skadeoppgjør blir korrekt i betydningen at skadelidte får full erstatning, men at flest mulig av alle skadeoppgjør i perioden som kapitaliseringsrenten skal gjelde for, blir tilnærmet korrekte. De sakkyndige sine vurderinger av fremtidige renter er opplagt beheftet med usikkerhet, og med dagens lave rentenivå, er det forståelig at Høyesterett oppfattet risikoen som asymmetrisk med tyngden på oversiden. På denne bakgrunn fremstår en generell kapitaliseringsrente på fire prosent som noe høy, men kanskje ikke altfor høy. Og det blir uansett synsing. Fasiten får man først når perioden renten er antatt å virke i, er over.

Avslutningsvis vil jeg si at resultatet av dommen er svært kritikkverdig. En kapitaliseringsrente på fire prosent vil medføre at mange skadelidte de nærmeste 5-10 årene nokså sikkert ikke vil få full erstatning. Og skadelidte i denne saken fikk helt sikkert ikke full erstatning. Lovgiver bør derfor innføre en ordning hvor nivået på kapitaliseringsrenten fastsettes ved lov eller forskrift, slik at den kan endres hyppigere og tilpasses skadelidtes tidshorisont. Høyesterett bør imidlertid fastsette prinsippene for hvordan renten skal beregnes. De har nå sagt at den fremskrevne inntekten er å anse som sikker. Det innebærer at man skal benytte en risikofri rente. Spørsmålet om reallønnsvekst skal komme til uttrykk i kapitaliseringsrenten tok Høyesterett ikke stilling til, men resonnementet deres kan tolkes slik at de mener det er en retts teknisk praktisk og juridisk god løsning dersom også denne er å anse som innarbeidet i den fremskrevne sikre inntekten. Så dersom erstatning er tilkjent av domstolene og skadelidte har akseptert inntektsanslaget, vil korrekt kapitaliseringsrente være den risikofrie renten med løpetid lik skadelidtes tidshorisont.

Gøril Bjerkan

Oppreisningserstatning for ærekrenkelse – Rt. 2014 s. 1170

Høyesterett avsa 9. desember 2014 enstemmig dom på oppreisningserstatning for ærekrenkelse, jf. skadeserstatningsloven § 3-6.

Saken var anlagt av en kirurg ved Nordlands-sykehuset og rettet mot Avisen Nordland. Sak-søker anklaget avisen for uriktig og rettsstridig å ha beskyldt ham for å ha operert pasienter dels uten grunn og dels uten samtykke. For Høyesterett anførte saksøker at erstatningen burde være «opp mot en million kroner».

Som rettslige utgangspunkter la Høyesterett til grunn at gjerningsbeskrivelsen i straffeloven § 247 måtte være oppfylt, og at det måtte tolkes inn en rettstridsreservasjon i den bestemmelsen. Videre at forholdet til EMK artiklene 8 og 10 måtte vurderes som del av denne rettsstridsvurderingen. Den rettslige vurdering av saken ville dermed bli tredelt; først en tolkning av de aktuelle utsagn, derpå å holde de tolkede utsagn opp mot gjerningsbeskrivelsen i straffeloven § 247, og til sist å ta stilling til rettsstridsspørsmålet. Deretter kommer spørsmål om det er «rimelig» å tilkjenne oppreisningserstatning, og i så fall dens størrelse.

Ved *tolkningen* tok Høyesterett som normalt utgangspunkt i hvordan utsagnene fremstod for en ordinær leser og i sin kontekst. Det ble deretter kort bemerket at det ble funnet utvilsomt at utsagnene oppfylt *gjerningsbeskrivelsen* i straffeloven § 247. *Rettsstridsvurderingen* ble viet noe mer plass, hvilket hang sammen med at utsagnene knyttet seg til debatt om det offentlige helsevesenet – «i kjerneområdet for hva som vernes av ytringsfriheten» (avsnitt 102). Dette forhindrer likevel ikke at journalistikken må utøves profesjonelt og i god tro, og det blir i sum en helhetlig vurdering der det blant annet må sees hen til om det er tale om faktapåstander eller verdivurderinger, beskyldningenes styrke opp mot deres faktiske grunnlag, og om det er tale om videreformidling eller egne oppfatninger. De konkrete utsagnene ble vurdert under ett, og etter en samlet vurdering, hvor førstvoterende la særlig vekt på at avisen unnlot å bruke sentrale opplysninger som fremgikk av en sakkyndigrapport avisen hadde i hende, og som viste at avisens dekning av operasjonen av en pasient var ufullstendig og misvisende, ble det konkludert med at avisens beskyldninger var rettsstridige (avsnitt 126).

Tilpliktelse av å betale oppreisningserstatning ble funnet rimelig, og ved fastsettelsen av dens størrelse ble det pekt på mediedekningens store konsekvenser for saksøker, både profesjonelt og privat. Summen ble satt til kr. 400.000,-.

Dommen understreker kanskje først og fremst viktigheten av at sentral faktainformasjon må tas med slik at nyhetsdekningen blir balansert. Dommen har også noen betraktninger av interesse omkring forholdet mellom opprinnelige uriktige og misvisende fremstillinger og senere oppslag som gir «motvekt». Ellers kan man notere seg at det dels var tale om videreformidling. Den domfelte avisen har forøvrig gjennom pressen meddelt at den visstnok vurderer klage til Den europeiske menneskerettsdomstol.

Bjarte Thorson

Avkortning av forsørgertapserstatning etter bilulykker – Rt. 2014 s. 1192

Høyesterett avsa 11. desember 2014 enstemmig dom om avkortning av erstatning ved tap av forsørger etter trafikkulykke. Spørsmålet var i hvilken grad de etterlatte etter en alkoholpåvirket bilfører skulle identifiseres med ham ved erstatningsvurderingen. Tingretten hadde avkortet med 50 prosent, mens lagmannsretten hadde kommet frem til 30 prosent i den aktuelle saken. Høyesterett gav uttrykk for en nokså generell hovedregel om 20 prosent for denne type saker. Rent bortsett fra prosentsatsen er Høyesteretts dom i realiteten langt på vei en tilslutning til lagmannsrettens premisser.

Bilansvarsloven § 7 fjerde ledd fastsetter blant annet at skadelidt bilfører som kjørte den bilen som gjorde skaden, ikke kan få erstatning uten at særlige grunner er for det, dersom han visste eller måtte vite at han var påvirket av alkohol. Alkoholpåvirkede sjåfører som overlever, men skades, skal altså selv normalt ikke få erstatning, men det er ingen eksplisitt regel om etterlatte hvor sjåføren omkommer.

Tidligere var det en tilsvarende regel også for passasjerer som satt på med alkoholpåvirkede sjåfører, og den hadde heller ingen bestemmelse om passasjerens etterlatte i tilfeller med dødsfall. I Rt. 1997 side 149 («Sunndal») kom dette opp, og i den dommen ble erstatningen til etterlatte etter en passasjer som satt på med en alkoholpåvirket sjåfør, avkortet med halvparten. Forsikringsselskapet gjorde nå gjeldende at denne dommen var et prejudikat for 50 prosent avkortning overfor etterlatte i tilfeller hvor en av «utelukkelsesgrunnene» i bilansvarsloven § 7 fjerde ledd kommer inn i bildet. Høyesterett pekte imidlertid på tre forhold som tilsa at Sunndal-dommen ikke kunne være avgjørende for en avkortningsprosent på 50. For det første gjaldt Sunndal-saken direkte en annen problemstilling, nemlig etterlatte av en passasjer. Nå var det en sjåfør. Dette til tross for at passasjerreglene den gang var av samme art som sjåførreglene i dag. For det annet hadde førstvoterende i Sunndal-dommen bare gitt en knapp begrunnelse for avkortningsprosenten på 50, og for det tredje hadde det skjedd en «betydelig rettsutvikling» siden 1997. Man kan tro at det siste var det viktigste. Førstvoterende tok i denne forbindelse opp endringene i bilansvarsloven § 7 og «den økte vektleggingen av sosiale hensyn» i erstatningsretten mer generelt.

Ad regelendringene ble justeringen i kjølvannet av Finanger-prosessen (Rt. 2000 side 1811) tatt opp. Tidligere var altså passasjerer som satt på med alkoholpåvirkede sjåfører normalt unntatt fra bilansvarsdekningen etter en nå opphevet regel i § 7 tredje ledd, men etter at denne regelen ble vurdert som EØS-stridig og opphevet, må passasjerer i stedet vurderes opp mot den alminnelige regelen om medvirkningsreduksjon i § 7 første ledd. I praksis har de vanligvis

bare måttet tåle avkortning med 30 prosent. Til tross for at det for alkoholpåvirkede sjåfører fortsatt er en hovedregel om utelukkelse, var førstvoterende opp-tatt av at etterlatte etter sjåføren likevel ikke skulle måtte tåle større avkortninger enn passasjerene selv – han kom tilbake til at «konsekvens- og harmonihensyn» hadde «særlig vekt – de etterlatte etter føreren bør ikke stilles dårligere enn passasjerene». Derfor ble denne rettsutviklingen på passasjersiden av stor betydning for ham.

Deretter ble visse øvrige forhold tatt opp: For det første at det ikke kunne spille noen rolle at avkortningspraksis ved en nedjustert reduksjon etter dødsulykkene skaper et større sprik mellom tilfellene med henholdsvis personskade- og forsørgertapserstatningskrav. For det annet kunne ikke den etablerte bransje-/oppgjørpraksis ha noen avgjørende betydning. For det tredje ble det uten videre postulert at reduksjonen i avkortningsgrad ikke ville ha noen påvirkning på premienivåene. Til slutt ble det fremhevet at hensynet til skadevolder – hvilket først og fremst begrunner identifikasjon – blir underordnet på områder med lovpålagte ansvarsdekninger.

I alt kom en samlet Høyesterett frem til at etterlatte etter sjåføren normalt må tåle en avkortningsprosent på 20, og det opereres ikke med differensierte satser for ulike etterlatte (barn, ektefelle). Det fremgår for så vidt at dette er en normal som presumptivt kan fravikes, men dette blir nok nå stående som en relativt fast regel.

Etter mitt syn var det vel ikke, på basis av den øvrige lovutvikling og rettpraksis de senere år, herunder særlig på bilansvarsfeltet, hvor utviklingen i stor grad har vært drevet frem av EU/EØS-retten, spesielt overraskende at Høyesterett hadde bestemt seg for å sette ned avkortningsgraden betraktelig. Dogmatisk kan det forøvrig sies at systemet med «delvis identifikasjon» fortsatt fremstår som noe av en slags hybrid av ulike regler som bygger på ulike hensyn. Det henger i sin tur sammen med promilleregelen (i bilansvarsloven § 7 fjerde ledd bokstav b) karakter av en bestemmelse om forsikringsdekningens omfang/område, hvilket naturlig vil fremstå som et enten-eller-spørsmål. Normalt vil jo en «full identifikasjon» likevel bare føre til «delvis reduksjon» fordi den knytter an til skyld- og årsaksfordeling mellom skadevolder og skadelidtesiden, jf. skadeserstatningsloven § 5-1 nr. 3 jf nr. 1 og bilansvarsloven § 7 første ledd.

Bjarte Thorson

Lovforslag om menerstatning og terminvise oppgjør

I statsråd 12. desember 2014 godkjente regjeringen Solberg Prop. 47 L (2014-2015); tilråding fra Justis- og beredskapsdepartementet samme dag.

Proposisjonen inneholder forslag til lovendringer i skadeserstatningsloven og voldsoffererstatningsloven. Det gjelder for det første skadeserstatningsloven § 3-2 og voldsoffererstatningsloven § 5 om menerstatning, hvor det i begge foreslås skutt inn en ny likelydende setning:

«Prognoser om forkortet levetid som følge av den ansvarsbetingende hendelsen skal ikke vektlegges ved fastsettelsen av erstatningen.»

Det gjelder dertil skadeserstatningsloven § 3-9, hvor det foreslås innført:

«Ved fastsettelse av menerstatning anses prognoser om forkortet levetid som følge av den ansvarsbetingende hendelsen ikke som en særlig grunn etter første punktum.»

Forslaget har sin bakgrunn i medieoppslag hvor det har blitt fremstilt at en «urimelig avkortning» har funnet sted i pasientskadesaker. Stortingsrepresentanter fra Høyre (Sonja Irene Sjøli, Bent Høie, Erna Solberg og Elisabeth Røbekk Nørve) fremmet 20. januar 2010 et representantforslag om endring av skadeserstatningsloven § 3-9, slik at adgangen til å fastsette terminvis menerstatning skulle begrenses, jf. Dokument 8:47 L (2009-2010). Saken ble behandlet i Stortinget 29. april 2010, men forslaget fikk ikke flertall. Det var i tråd med justiskomiteens tilråding om å bare vedlegge forslaget til protokollen og avvente «Standardiseringsutvalgets» utredning (senere avgitt som NOU 2011:16). Justisdepartementet tilskrev da lovutvalget og ba det vurdere representantforslaget. Utvalget var til slutt ikke enig i det, og i NOU 2011:16 ble det likevel lagt til grunn at dagens rettstilstand i grove trekk burde videreføres. Med Høyre-regjering lå det til rette for å ta opp igjen saken og nå fremme den som vanlig lovsak.

Fra et faglig ståsted kan det nok intuitivt være naturlig å sette spørsmålsteget ved koherensen i et system hvor man for ett særskilt typetilfelle eventuelt skal tilplikte skadevoldere å betale erstatning for ikke-økonomiske tap uten å hensynta tapsperiode, idet dette går en del på akkord med slik man gjør det i andre sammenhenger. Man vil vel normalt heller ikke anse det å beregne tapet ut fra sannsynlig tapsperiode som en «avkortning», slik det ble betegnet i det ovennevnte representantforslaget. Kanskje er forståelsen noe preget av at utmålings- og oppgjørsspørsmål ikke holdes adskilt, og – til sistnevnte – at terminvis utbetaling formelt er et unntak, og ikke hovedregelen. Det er strengt tatt heller ikke riktig, slik departementet har lagt til grunn, at det er «forkortet» levetid/tapsperiode som har begrunnet terminerstatning – det er det *usikkerhet* om tapsperioden som har gjort. Likefullt; selv om det er litt uklarhet i begrunnelsene – mht. spørsmål om hhv.

beregning og oppgjørsform –, så er det uansett på det rene at dette ikke har hatt betydning for departementet, som i alle fall mener det avgjørende bør være at man unngår at «den forvoldte skaden [i realiteten vektlegges] i den ansvarliges favør ved at skaden begrunner en oppgjørsform som presumptivt gir en lavere samlet erstatningsutbetaling». Isolert sett er det jo forståelig at man mener at akkurat disse tilfellene etterlater resultater som er urimelige sett fra skadelidtes ståsted.

Forslaget ligger i skrivende stund hos justiskomiteen. Blant annet på bakgrunn av stadig økende erstatningsbeløp, økt vektlegging av reparasjonshensyn/hensyn til skadelidte, sosiale hensyn, m.v., burde det kanskje på litt sikt vurderes å utrede hvordan terminerstatning mer i sin alminnelighet egentlig kunne tenkes å ha fungert. Oppmerksomheten rundt fordeler med terminerstatning kan iallfall synes å ha økt i senere tid; blant annet pålegger nå (siden 2005) engelske domstoler dette tidvis, mens slike «structured settlements» tidligere krevde partenes enighet. I Norge har vi tilsynelatende ikke så mye publisert kunnskap om dette emnet, samtidig som inntrykket vel er at det p.t. er klar politisk preferanse for engangsoppgjør.

Bjarte Thorson

Medisinsk sakkyndighet i personskade-erstatningssaker – behovet for rettsoppnevning

Høyesteretts ankeutvalg opphevet 23. desember 2014 (HR-2014-02519-U) en lagmannsrettskjennelse hvori en anke over en tingrettskjennelse som forkastet en begjæring om rettsoppnevning av psykiatrisk sakkyndig i en erstatningssak, ble forkastet. Tingretten hadde vist til at kravstillers behandler på et distriktpsikiatrisk senter kunne vitne, og forøvrig til partenes mulighet for å tilby privat sakkyndighet. Ankeutvalget fant

«grunn til å understreke at det ikke kan være slik at hvis det først foreligger et behov for medisinsk sakkyndighet, kan retten la være å oppnevne sakkyndig(e) med den begrunnelse at denne sakkyndigheten får partene skaffe selv» (avsnitt 13).

Det ble pekt på at hele formålet med ordningen med rettsoppnevning av sakkyndige er å skaffe et betryggende avgjørelsesgrunnlag der sakkyndigheten er helt ubundet av partene. Ankeutvalget nevnte også rettsoppnevning av sakkyndige etter begjæring fra partene «eller av eget tiltak» (l.c.), og hadde således ikke bare hensynet til partenes rettssikkerhet, men også til et materielt riktig resultat («sannhet»), i tankene.

Kjennelsen ble på et vis fulgt opp av ankeutvalget 9. januar 2015 (HR-2015-00040-U). I en urelatert

tvist om yrkesskadedekning for en larmskade, hadde Frostating lagmannsrett nektet å ta til følge en begjæring om oppnevning av en øre-/nese-/halsspesialist. Partene hadde i forkant av tingrettsbehandlingen hentet inn en spesialisterklæring, men spesialisten var til sist forhindret fra å møte til hovedforhandlingen. Derimot møtte blant annet en behandlende lege for skadelidte, og dennes vurderinger fikk tilsynelatende rettens tilslutning. Tingretten tilkjente erstatning. Høyesteretts ankeutvalg trakk frem flere forhold som tilsa oppheving av lagmannsrettens kjennelse, blant annet at det var på det rene at det var behov for sakkyndighet og at sakkyndig var begjært oppnevnt:

«Etter utvalgets syn skulle lagmannsretten da ha redegjort nærmere for på hvilket grunnlag retten har funnet det tilfredsstillende at bevisføringen skjer ved sakkyndige vitner i stedet for at retten oppnevner en sakkyndig» (avsnitt 22).

Begge kjennelsene trekker sterkt i retning av at det generelt vil være utilstrekkelig for en domstol, i personskadesaker med omtvistede årsaksspørsmål, bare å støtte seg til behandlende leger på skadelidtesiden og/eller rådgivende leger på selskapsiden. Sett i sammenheng med Rt. 2014 side 853, jf *Nytt i privatretten* 2014/4 side 6, hvor Høyesterett opphevet en lagmannsrettsdom under henvisning til at avgjørelsesgrunnlaget hadde vært uforsvarlig fordi det bare var rettsoppnevnt én, og ikke to, sakkyndige, har Høyesterett høsten 2014 og rundt årsskiftet gitt viktige føringer mht. sakkyndighet i personskadeerstatningssaker.

Bjarte Thorson

Skjæringstidspunktet for oppreisningskravs «arvelighet» – Rt. 2014 s. 1015

Skadeserstatningsloven § 3-10 første ledd fastsetter blant annet at et oppreisningskrav ikke kan overføres ved arv

«så lenge det ikke er godkjent eller gjort gjeldende ved søksmål, eller det er meldt til Norsk Pasientskadeerstatning etter pasientskadeloven § 9».

Rt. 2014 side 1015 gjaldt spørsmål om hvorvidt et oppreisningskrav var «gjort gjeldende ved søksmål» på et tidspunkt hvor fornærmede, som hadde bistandsadvokat, døde etter at tiltalen var tatt ut, og det i tiltalebeslutningen var varslet om at bistandsadvokaten ville fremsette krav på vegne av fornærmede.

Tidligere kunne fornærmede enten selv fremme krav, eller be påtalemyndigheten om å gjøre det. Nå

er det slik at dersom fornærmede har bistandsadvokat, så er det denne som skal fremme krav, jf. straffeprosessloven §§ 428 jf 427. (Hvis fornærmede ikke har bistandsadvokat kan han fortsatt velge mellom å fremme krav selv eller be påtalemyndigheten gjøre det.) Av dette utledet en enstemmig Høyesterett at dersom fornærmede har bistandsadvokat, så må denne bistandsadvokaten fremme kravet «for retten» før fornærmede dør – for at kravet skal kunne gå i arv. Skjæringstidspunktet passerer dermed ikke idet det fremgår av påtegning på tiltalebeslutningen et forbehold om at bistandsadvokaten vil fremme krav. Dersom fornærmede derimot ikke har bistandsadvokat, vil en begjæring overfor påtalemyndigheten ifølge avgjørelsen være tilstrekkelig (avsnitt 50). Da kommer altså skjæringstidspunktet på sett og vis tidligere. Isolert sett er ikke dette helt lett å lese ut av ordlyden, men er vel antagelig ansett som en følge av lovendringen. Også påtalemyndigheten må imidlertid «fremme» kravet på et eller annet tidspunkt, jf. straffeprosessloven § 264 b.

Det er klart at straffeprosessloven fastsetter at dersom fornærmede har bistandsadvokat, så er det denne som må fremme fornærmedes oppreisningskrav. Hvorfor dette skal føre til at skjæringstidspunktet knyttes til ulike handlinger avhengig av om det er påtalemyndigheten, bistandsadvokat eller fornærmede selv som varsler om og fremmer krav, er neppe like klart. Dommen er imidlertid entydig.

I en vanlig sivil sak må skjæringstidspunktet være stevning (eller forliksklage), ikke varsel etter tvisteloven § 5-2. Tanken bak skadeserstatningsloven § 3-10 er at skadelidtes beslutning om å tilta seg erstatningsbeløpet må komme klart til uttrykk gjennom disposisjoner/rettslige skritt som kan føre til nettopp dette, ettersom det i utgangspunktet er tale om hans personlige krav (og «satisfaksjon»). Denne varslingsregelen i tvisteloven § 5-2 har imidlertid ikke noen direkte rettsfølgeside – for så vidt utover at brudd kommer i betraktning ved vurdering av saksomkostningsansvar. Skulle skadelidte omkomme akkurat på tiden da prosess innledes, vil andre spørsmål kunne knytte seg til for eksempel om avsendelse, innkost eller forkynnelse av en forliksklage/stevning skal legges til grunn (skulle kravet bli fremsatt i rettsmøte, må det uten videre anses å ha blitt gjort gjeldende). Forkynneestidspunktet skulle kanskje virke naturlig ut fra en helt isolert tolkning av skadeserstatningsloven § 3-10, men prosesslovgivningen i dag fastsetter normalt at «søksmålsvirkninger» inntreffer ved avsendelse/avgivelse til posten (tvisteloven 18-3 jf domstoloven § 146) – og akkurat for *litis pendens*-virkningen; innkost (tvisteloven § 18-2) – av det skrift som starter saken. Også i andre lover (dekningsloven, ekteskapsloven, konkursloven) finner man formuleringen «gjort gjeldende ved søksmål». Det er i hvert fall altså rom for noen spørsmål den dag i dag til tross for at den gjeldende

skadeserstatningsloven § 3-10 har røtter helt tilbake i straffelovens ikrafttredelseslov av 1902 samt enda eldre juridisk teori knyttet til manglende omsettelighet av oppreisningskrav.

Bjarte Thorson

Voldsoffererstatning – foreldelse og advokatutgifter

Sivilombudsmannen avga 21. november 2014 en uttalelse om foreldelse av krav på, og om dekning av advokatutgifter i tilknytning til, voldsoffererstatning (sak 2013/2668).

Med hensyn til *foreldelse*, så vedrørte uttalelsen kun saker fra før midten av 2001. Slike saker følger nemlig fortsatt voldsofferforskriften (kgl. res. 23. januar 1981). Denne har ingen foreldelsesregel, men forutsetter en helhetlig rimelighetsvurdering. I forvaltningens praksis har det likevel etterhvert blitt slik at det i denne vurderingen legges avgjørende vekt på om en sak ville ha vært foreldet – dersom alminnelige foreldelsesregler ville ha kommet til anvendelse. Det har også vært bygget på strafferettslig foreldelse.

Ettersom voldsoffererstatning tidligere var en slags regulert *ex gratia*-ordning, er det heller ikke unaturlig at det ikke er noen foreldelsesfrist på disse gamle sakene. Det er godt i tråd med en slik ordning at sakens alder heller bare får bli et moment i den helhetlige rimelighetsvurderingen. Dermed var det ikke overraskende at ombudsmannen mente at det «ikke er rettslig grunnlag for erstatningsnemndas praksis med å legge avgjørende vekt på om et skadetilfelle er foreldet i saker etter voldsoffererstatningsforskriften».

Nå som voldsofre har rettskrav på voldsoffererstatning, jf. voldsoffererstatningsloven § 1, gjelder foreldelsesreglene, jf. § 2. Rekkevidden av uttalelsen er dermed begrenset på dette punktet.

Advokatutgiftene er derimot et spørsmål som har full aktualitet i forbindelse med krav som reguleres av voldsoffererstatningsloven. Det er ikke spesielle regler om slike utgifter i loven, og det springende punkt er at forvaltningens praksis har gått ut på at advokatutgifter ikke tilkjennes med mindre det finnes å være grunnlag for erstatningskrav forøvrig. Voldsofre har for så vidt båret en slags egenrisiko ved å engasjere advokat.

Voldsoffererstatningsordningen reiser tidvis spørsmål om man skal ta utgangspunkt i forvaltningsrettslige eller erstatningsrettslige prinsipper ved lovtolkningen. I Erstatningsnemnda for voldsofre har det i noen saker vært dissens om advokatutgifter, se ENV-2010-2325 og ENV-2011-648, og man får nettopp et visst inntrykk av at nemndsmedlemmene i disse sakene på et mer overordnet nivå har hatt et litt ulikt syn på om det er forvaltningsrettslige eller erstatningsrettslige prinsipper som i første

rekke skal legges til grunn. Det virker intuitivt riktig å gi tilslutning til mindretallet på det punktet.

Hvis man primært skal bygge på alminnelig erstatningsrett, så kan imidlertid også i den sammenheng advokatutgiftene by på noen dogmatiske spørsmål. I praksis får man vel et visst inntrykk av at selskapene har søkt å løse dette ved langt på vei å dekke slike utgifter nærmest ut fra en «policy»-betraktning, uten at man har vært helt trygg på om det egentlig foreligger en rettslig plikt eller ei. Høyesterett har ikke sagt særlig. I Rt. 2000 side 441 uttalte førstvoterende kort at han ikke gikk «inn på det prinsipielle spørsmålet om dekning av slike utgifter» (side 450). En ting er om slike utgifter mest naturlig bør betraktes materielt som «utgifter» ved en personskade, jf. skadeserstatningsloven § 3-1, eller som en formuesskade i seg selv, jf. § 4-1. Ved uriktige avslag på fremsatte erstatningskrav, kan man, for det annet, av og til tenke seg ansvarsvurderinger som knytter seg til selve avslaget, altså under synspunktet at et rettsstridig avslag i seg selv kan være ansvarsbetingende. (Det minner for så vidt om forvaltningsloven § 36.) For det tredje kan advokatutgifter også ses under en synsvinkel om prosessomkostninger knyttet til de materielle krav. Å se kostnader til utredning og fremme av krav som et mer prosessuelt spørsmål, som ikke reguleres av de samme regler og prinsipper som det underliggende materielle kravet, er ikke så uvanlig rundt om i Europa, se f.eks. EU-domstolens dom i dens sak C-63/01 *Evans* [2008] Saml. I-4447, avsnitt 71.

Synsvinkelen «alminnelig formuesskade» er ikke så interessant for akkurat voldsoffererstatningen, da den generelle hovedregelen i voldsoffererstatningsloven § 1 er at det må ha skjedd en «personskade» som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten (noe som kommer i tillegg til kravene om at saken som hovedregel må være anmeldt osv., jf. § 3). Tar man imidlertid utgangspunkt i denne voldsoffererstatningsloven § 1, er det et faktum at hva som i det hele tatt er en personskade, ikke er særlig utforsket, ei heller i erstatningsretten generelt. Til det siste: En eller annen «nedre grense» mot, f.eks., mer alminnelige nedturer i livet går det nok, men hvor håndfast noe må være før det kan kvalifisere som en «personskade», er det p.t. ikke så godt å vite. Ofte løser spørsmålene seg gjennom anvendelse av andre vilkår, som økonomisk tap og adekvat årsakssammenheng. Det dukker likevel tidvis opp i praksis, og spørsmålet kan for eksempel illustreres anekdotisk med Oslo tingretts dom 17. juni 2008, som gjaldt en person som krevde erstatning i tilknytning til multipl kjemisk oversensitivitet («MCS»), og hvor retten blant annet uttalte at «[d]et er på det rene at MCS ikke er en medisinsk akseptert og veldefinert sykdom, jf Rt. 2000 s. 620, og kan ikke gi grunnlag for erstatning».

Terskelen for en personskade ligger i hvert fall lavt, hvis det kan sies slik. Det sentrale er uansett at så lenge man er påført en personskade, så må det vurderes konkret om, og i så fall i hvilken grad, det var rimelig og nødvendig med advokatbistand ut fra den skaden man ble påført. Poenget er at det blir et ordinært utmålingsspørsmål. Hvis det f.eks. er en så liten eller forbigående skade at den ikke fører til inntektstap, tap av livskvalitet osv., eller det er andre grunner til at skadelidte ikke lider tap, så må dette subsumeres under vurderingen av rimelig og nødvendig. Derimot er det ikke hjemmel for å oppstille et slags tilleggsvilkår om at man må være påført en personskade som fører til inntektstap og/eller øvrige utgiftstap og/eller menerstatning osv., for at man skal komme over i utmålingsfasen. Å stanse ved ansvarsvilkårene kan man i praksis sjelden gjøre med mindre det f.eks. er et tilfelle hvor man avkrever en feil person som viser seg å være skaden uvedkommende. Så blir det et annet spørsmål hvor «streng» eller «mild» vurderingene av nødvendighet og rimelighet skal være.

Sivilombudsmannen gikk ikke så detaljert til verks, men synes i hvert fall å ha vurdert det dit hen at det er en erstatningsrettslig tilnærming som har mest for seg. Han mente det måtte konkluderes med at det «ikke er rettslig grunnlag for nemndas praksis om ikke å dekke advokatutgifter når søkeren ikke får medhold i erstatningskravet». Likevel frigjorde han seg noe fra det alminnelige erstatningsrettslige dogmet om «rimelige og nødvendige» utgifter, til fordel for «naturlig og berettiget i lys av sakens karakter». Det var kanskje fordi det er ordet «nødvendig» som har bydd på mest hodebry. (Kanskje har han også sett muligheten for at det for voldsoffererstatningen heller bør være slik at vurderingen av advokatutgifter i stedet like godt kan ta utgangspunkt i om det har funnet sted «en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten», jf. voldsoffererstatningsloven § 1, altså at det er skadevolders handling og ikke følgene for skadelidte som bør være kvalifiserende på dette punktet. Det vil i hvert fall da også ofte foreligge en personskade.) Hertil kom ombudsmannen med en tilføyelse om at også en «restriktiv praksis [vil] være forenlig med den alminnelige erstatningsretten». Så kan man lure litt på om dette siste er ombudsmannens syn på erstatningsretten generelt, eller om det likevel er slik at voldsoffererstatningen etter hans syn er noe litt sær eget. Det tales vel tidvis om en «nøktern» standard i erstatningsretten, men «restriktiv» virker da å gå litt lenger, uten at det er så klart hvorfor.

Sivilombudsmannens uttalelser er ikke bindende; hans mandat er å si «sin mening», jf. ombudsmannsloven § 10. Det er meg p.t. ikke kjent om forvaltningen har tilkjennegitt noen synspunkter på uttalelsen og i hvilken grad den eventuelt er innstilt på å legge om praksis. Ad foreldelse vil jo sakenes alder åpenbart

kunne være sentralt i rimelighetsvurderingene, slik at det ikke er automatikk i at den etablerte praksis har ført til uriktige eller urimelige vedtak. I det siste ligger også at en ny praksis som hensyntar ombudsmannens oppfatning neppe behøver å være noen stor omlegning. Hertil kommer at dette altså bare knytter seg til «gamle» saker som følger forskriften.

Antagelig vil det derfor være advokatutgiftene som blir gjenstand for mest diskusjon i forvaltningen. Heller ikke her er nødvendigvis alle avslag uriktige, da feilen har ligget i at man har subsumert under ansvarsvilkårene vurderinger som hører hjemme under utmålingen. I hvor mange tilfeller det faktisk har vært tale om nødvendige og rimelige utgifter, vites ikke. Det fremgår ellers av Kontoret for voldsoffererstatnings årsrapport fra 2013 at kontoret hadde «dekket advokatutgifter etter voe § 4 i 16 saker i 2013». Gjennomsnittlig antall timer var «6 timer og gjennomsnittlig timesats kr 1200 eks mva» (årsrapporten side 16). Det har med andre ord vært ganske begrenset. Til sammenligning utgjorde for en del år siden advokatutgifter omlag 4 % av utbetalingene under pasientskadeerstatningsordningen, se merknad nr. 32 i Rasmussen, Pasientskadeloven, *Gyldendal Rettsdata* (sist hovedrevidert i 2008). Mht. voldsopfrene vil vel imidlertid en del av utgiftene i praksis «konsumeres» gjennom bistandsadvokatsystemet. Så er det for så vidt et eget spørsmål om kanalisering (av alle utgifter relatert til erstatningskravet) til voldsutøverne.

Bjarte Thorson

FAMILIERETT

Høyesterettsdom 17. desember 2014 HR-2014-2456-A. Skjevdeling, el. § 59 første ledd

En mor som satt i uskifte, overdro eiendommer til sin sønn som var enebarn. Han skulle stille til hennes disposisjon en leilighet hvor hun kunne bo, men som han skulle eie. Sønnen var gift, men ble separert i 2011. Høyesterett kom til at det forelå en gaveoverføring og at vilkåret om gavehensikt var oppfylt. Ektemannen fikk skjevdelt 60 % av verdien på de overførte eiendommer.

Fakta: X og Y eide en tomt og boligeiendom som var utskilt fra et gårdsbruk. De hadde en sønn A som var gift med B. I 1996 forsøkte de å overføre gårdsbruket til en nabo, men A gjorde gjeldende odelsrett. Naboene godtok dette og gårdsbruket ble overført til A. I 1997 inngikk så foreldrene en avtale med A. Inntil videre ønsket tydeligvis foreldrene å bli boende i sitt hus. A skulle få overdratt eiendommene, bolighus og tomt, hvis foreldrene eller lengstlevende ønsket å flytte til en annen bolig. Motytelsen var at sønnen skulle kjøpe den boligen foreldrene ønsket å

flytte til, men prisen skulle ikke overstige kr. 1 mill. A skulle ha eiendomsrett til den nye bolig og betale forsikring og ytre vedlikehold. Foreldrene skulle ha boret og dekke løpende utgifter. Faren døde i 2000 og moren ble sittende i uskifte. I 2002 da moren var 83 år gammel, overdro hun boligeiendommen og tomten til A som ikke betalte noe for eiendommene. Verdien var samlet kr. 1.3 mill. A betalte depositum på en leilighet for moren, men hun ombestemte seg og det ble ikke noe av kjøpet. Moren ble boende i huset som var overført til A inntil hun brakk lårhalsen og kom på sykehjem tidlig i 2005. Hun døde senere i 2005. Sommeren 2005 flyttet A og B inn i den overførte boligeiendommen.

Resultat og begrunnelse. Både tingretten og lagmannsretten kom til at det her ikke forelå en gave etter el. § 59 første ledd. Lagmannsretten la avgjørende vekt på at det ikke forelå gavehensikt. Høyesterett kom enstemmig til at overdragelsen av eiendommene var en gave og A fikk skjevdelt 60 % av verdien. Når det gjelder definisjonen av hva en gave er, viste førstvoterende til forarbeidene til el. § 50 (Ot.prp. nr. 28 (1990-1991)) hvor det presiseres at en gjensidig disposisjon kan være en gave hvis det er et misforhold mellom ytelsene og at transaksjonen må ha skjedd i gavehensikt. Om motytelser ble det uttalt:

«(40) Jeg finner det klart at det må være en viss forskjell mellom ytelsenes verdi for at det skal være tale om et misforhold. Men et vilkår om markert formuesforskyvning i et slikt omfang som Bs anførsel indikerer, kan jeg ikke se det er grunnlag for å stille opp.»

Om betydningen av en bruksrett ble det så uttalt:

«(41)... Tilsvarende må verdien av en bruksrett hensyntas der den som har gitt en gave har forbeholdt seg en bruksrett til gaven. Utgjør bruksretten på overdragelsestidspunktet for eksempel 25 prosent av verdien av en eiendom som er overført vederlagsfritt, utgjør gaven 75 prosent av verdien. Ved fellesieskifte kan da bare 75 prosent av eiendommens verdi på skjæringstidspunktet holdes utenfor delingen etter § 59 første ledd.»

Det viktigste i dommen er etter min mening det som sies om gavehensikt:

«(44) Jeg vil også knytte noen bemerkninger til vilkåret om gavehensikt. I de siterte forarbeidene brukes også uttrykket «gavemildhetsakt.» I dette ligger imidlertid ikke at giveren må oppvise en giverglede. Poenget er at visse typer transaksjoner, typisk forretningsmessige transaksjoner og transaksjoner som finner sted for å oppfylle rettslige forpliktelser, må holdes utenfor, selv om de innebærer en formuesforskyvning. Det kan foreligge gavehensikt selv om den som yter gaven også har andre motiver enn å berike mottakeren.» Nettopp denne siste setning er viktig. I virkelighetens verden vil en giver ofte ha flere motiver for å overføre midler til en annen person. En ektefelle kan overføre midler til den andre ektefellen for å sikre midler mot sine kreditorer.

Selvsagt vil en slik overføring anses som en gave. Videre uttales:

«(45) Ved svært ulikevektige transaksjoner mellom foreldre og livsarvinger kan det etter mitt syn ikke kreves mye for å anse vilkåret om gavehensikt som oppfylt ved anvendelsen av ekteskapsloven § 59 første ledd. Tilsvarende betraktninger gjøres gjeldende av John Asland i relasjon til arveloven § 19 i *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 2007 nr. 2 side 119 flg. på side 139.»

Når det så gjaldt spørsmålet om overføringen av eiendommene objektivt utgjorde en gave, la Høyesterett til grunn at verdien var kr. 1.3 mill. Ved en takst i 2000 var det anslått en årsleie på kr. 60 000 for boligeiendommen. (Lagmannsretten antok at en bruksrett var verdt kr. 250 000 i året.) «Tas dette som et utgangspunkt foreligger det et klart misforhold mellom ytelsene. Men også om boretten skulle utøves i en ny leilighet, finner jeg det klart at den ikke representerer en verdi som kom i nærheten av den verdi A fikk overført til seg.»

Når det så gjaldt det subjektive om gavehensikt ble det uttalt:

«(52) Det er anført, og ingen grunn til å betvile, at forholdet mellom mor og sønn var svært dårlig. Noen giverglede fra morens side var det derfor neppe tale om. Jeg finner heller ikke grunnlag for å trekke i tvil at overføringen av eiendommen til A i 2002 hadde sammenheng med at As mor ønsket å flytte til en mer praktisk og sentral bolig, eller iallfall at hun var interessert i å legge til rette for en slik mulighet.»

(53) Kravet om gavehensikt er likevel etter mitt syn oppfylt. Som nevnt er det ikke noe til hinder for at en gave også kan ha andre formål ved siden av å berike mottakeren. Og jeg kan ikke skjønne annet enn at når As mor valgte denne ordningen, var det fordi A var hennes livsarving. Det lå i kortene at han skulle arve eiendommene, som var det vesentlige aktivum i boet, og det var helt i tråd med dette at hans foreldre allerede i avtalen fra 1997 la opp til at han skulle overta eiendommene før deres død hvis de ville flytte.»

I realiteten dreide det seg her om forskudd på arv. Vederlaget som A ytet spilte neppe noen rolle siden han var nearving uansett. Man kunne ganske enkelt stille spørsmålet: Hadde foreldrene inngått en avtale av det innhold med andre enn sin sønn. Svaret er selvsagt nei.

Når resultatet ble at 60 % av eiendommens verdi kunne skjevdeles, skyldtes det to forhold. Partene var enige om at 20 % av verdien skyldtes påkostninger foretatt under ekteskapet. Den avtalte boret ble tydeligvis anslått til 20 %. Høyesterett nevnte tilslutt at el. § 59 annet ledd er en snever unntaksregel og at skjevdeling med 60 % ikke ville gi et åpenbart urimelig resultat.

Kommentar. Jeg er helt enig i resultatet og 100% enig i begrunnelsen. Høyesterett har neddempet betydningen av det subjektive vilkåret om

gavehensikt og presisert at det ikke er avgjørende at giver også har hatt andre formål. Ved overføringer til nære pårørende vil det videre være en sterk presumisjon for at det foreligger gavehensikt.

Peter Hambro

FINANSMARKEDSRETT

LITTERATUR

Knut Bergo: Børs- og verdipapirrett. Cappelen Damm Akademisk, Oslo 2014. 380 sider

Knut Bergos *Børs- og verdipapirrett* har nå kommet i 4. utgave. Denne boken har siden den første utgaven kom i 1996 vært en uunnværlig del av biblioteket for alle jurister som beskjeftiger seg med børs- og verdipapirrettslige spørsmål. Til tross for det store og til dels kompliserte regelverket som gjelder på dette området, er det dessverre relativt lite litteratur. I tillegg er endringene hyppige, ikke minst på grunn av strømmen av nytt regelverk fra EU. Det er derfor spesielt verdifullt at denne boken stadig oppdateres.

Boken tar for seg alle de sentrale delene av børs- og verdipapirretten, og behandler både atferdsregler, virksomhetsregler og reglene om de organisatoriske forhold hos sentrale aktører. Det vil si at målgruppen blir ganske vid; jurister og andre yrkesgrupper i sentralforvaltningen, i de konsesjonspliktige foretakene og i utstederselskapene vil ha nytte av denne boken, i tillegg til alle advokater som arbeider med rådgivning, både overfor konsesjonspliktige virksomheter, andre aktører og i forbindelse med transaksjoner. Boken kan også leses av juridiske studenter, og den tidligere utgaven er på pensumlisten til valgfaget Finansmarkedsrett i Oslo.

Boken inneholder en mengde praktiske eksempler. Den er holdt i et flytende og tilgjengelig språk, ofte med referanser til forhold som anskueliggjør forholdet mellom markeder og samfunn, både i historisk og nyere perspektiv. Nyere utviklingstrekk i finansmarkedene, både faktisk og rettslig, etter finanskrisen er undergitt en interessant diskusjon i kapittel 1.3.

I tillegg til ovenfor nevnte utvidelse er boken blitt gitt en generell oppdatering med henblikk på nye og endrede regler, og en utvidelse av omtalene av informasjonsplikt og innsidehandel. Nytt er også omtale av strukturerte spareprodukter. Denne er kortfattet, men interessant fordi forfatteren knytter kritiske kommentarer både til tilbyderne av slike produkter og den etterfølgende opprydningen, noe jeg for øvrig er enig i.

Boken har en oversiktlig innholdsfortegnelse og et praktisk stikkordsregister.

Trude Myklebust

FORSIKRINGSRETT

Foreldelse av krav på pensjonsterminer etter kollektiv forsikring – Rt. 2014 s. 1272

Høyesterett avsa 18. desember dom (dissens 3-2) – **Rt. 2014 s. 1272** – som gjaldt spørsmålet om foreldelse av krav på pensjonsterminer for en ansatt etter kollektiv forsikring. Rettens flertall kom til at en tidligere ansatt i Helse Møre og Romsdal ikke hadde krav på uførepensjon under den kollektive forsikringen med unntak for pensjonsterminer for de tre siste år før kravet ble meldt til selskapet.

Det sentrale spørsmålet var om kravet var «meldt til selskapet» før foreldelsesfristens utløp, jf. **FAL § 18-6 tredje ledd**. Etter **FAL § 19-9 første ledd** skal et krav anses for å være meldt selskapet dersom det er meldt forsikringstageren; her arbeidsgiveren til den ansatte. Kollektiv forsikring er et trepartsforhold, hvor forsikringstageren inngår en forsikringsavtale med et forsikringsselskap til fordel for en bestemt angitt gruppe. I dette tilfellet hadde Helse Møre og Romsdal inngått avtale med KLP om kollektiv forsikring for sine ansatte. Den ansatte saken gjaldt, var ikke klar over at hun hadde krav på forsikring fra KLP, og hun hadde derfor ikke før foreldelsesfristens utløp uttrykkelig meldt noe krav til arbeidsgiveren. Arbeidsgiveren hadde imidlertid kunnskap om at hun kunne ha et krav under forsikringen, og spørsmålet var om *dette* var tilstrekkelig til at kravet var meldt til arbeidsgiveren, jf. **FAL § 19-9**. Det hadde vært flere møter mellom kvinnen og hennes nærmeste leder om kvinnens helseinstitusjon, men forsikringsytelser fra KLP var ikke noe tema på disse møtene.

Flertallet (Øie, Endresen, Gjølstad) drøfter i avsnitt 26-50 om arbeidsgivers kunnskap er nok. Førstvoterende kom til at det ikke kunne innfortolkes noen egen aktivitets- eller omsorgsplikt for arbeidsgiveren i **FAL § 19-9**, og at det avgjørende følgelig blir om den forsikrede selv/den ansatte har meldt kravet til forsikringstageren/arbeidsgiveren. **Avsnitt 48:**

«Når en person som er rammet av sykdom eller ulykke, kontakter et forsikringsselskap og informerer om det inntrufne, er det ofte for å gjøre krav gjeldende. Henvendelsen vil i det minste gjelde forsikringsforholdet. Når en arbeidsgiver får vite at en arbeidstaker er blitt skadet eller syk, kan dette stille seg annerledes. Informasjon vil da ofte alene være gitt av hensyn til arbeidsforholdet, og samtaler om skaden eller sykdommen kan utelukkende dreie seg om arbeidstakerens arbeidsevne. Etter mitt syn er det da verken tale om «melding i forsikringsforholdet» eller om et «krav» om erstatning i henhold til forsikringen.»

Paragraf § 18-6 tredje ledd kom derfor ikke til anvendelse, og kravet på de aktuelle pensjonsterminene var foreldet.

Mindretallet (Bårdsen, Skoghøy) kom til motsatt resultat, se avsnitt 54-62 – **avsnitt 62**:

«Jeg legger, i likhet med førstvoterende, til grunn at As arbeidsgiver i april 2004 var kjent med hennes helsetilstand, at sykepengeperioden nå var løpt ut og at hun derfor måtte over på uføreytelser. Det må etter mitt syn da ha fremstått som meget nærliggende for arbeidsgiveren at A også kunne ha krav på uførepensjon under den kollektive forsikringen i KLP. Etter bestemmelsene i Brukerhåndbok for arbeidsgivere med pensjonsordning i KLP punkt VII – 2 Søknad om uføre-/attføringspensjon skulle arbeidsgiveren i en slik situasjon - sammen med A – ha fylt ut søknadsskjema og sendt dette til KLP. At dette ikke ble gjort, må etter mitt syn anses nettopp som en slik svikt i administrasjonen av den kollektive forsikringen som KLP etter prinsippet i forsikringsavtaleloven § 19-9 første ledd bærer risikoen for.»

Mindretallet viste også til klagenemndspraksis, hvor man har stilt beskjedne krav til den forsikrede når forsikringstageren/arbeidsgiveren er kjent med de forhold som begrunner kravet. Brynhildsen, Lid og Nygård, *Forsikringsavtaleloven*, 3. utg. 2014 side 717 synes også å ha samme syn.

Selv om dommen er avsagt under dissens, er det positivt at vi nå har fått en avklaring på hva som ligger i at kravet må være «meldt til selskapet».

Per Racin Fosmark

Lagdommer Borgarting lagmannsrett

IMMATERIALRETT / OPPHAVSRETT

Patenter og menneskelige embryonale stamceller. EU-domstolens dom i sak C-364/13 (International Stem Cell Corporation), 18. desember 2014

EU-domstolen åpner for videre adgang til patentering av bioteknologiske oppfinnelser som gjelder fremstilling av menneskelige embryonale stamceller.

International Stem Cell Corporation (ISCO) hadde levert inn to patentsøknader i England. Søknadene gjaldt en metode for fremstilling av menneskelige pluripotente stamcellelinjer ved hjelp av partenogenetisk aktiverte menneskelige eggceller, og metoder for fremstilling av syntetisk hornhinne ved bruk av slike stamceller.

Partenogenese betyr at celledelingen i eggcellen settes i gang på en annen måte enn ved befruktning av en sædcelle. I patentsøknaden ble dette oppnådd ved kjemisk stimulans av eggcellen. Den aktiverte eggcellen utvikler seg til en cellemasse (partenote). Cellene i cellekjernen til partenoten er pluripotente og kan utvikle seg til mange av menneskekroppens ulike celletyper, det som kalles stamceller.

Stamcellene har dermed et stort terapeutisk potensial. Når pluripotente celler hentes fra eggceller som er befruktet med faderlig DNA, innebærer det at embryoet ødelegges. Dette reiser åpenbare etiske spørsmål. Det er derfor et kontroversielt spørsmål hvor grensen for det patenterbare skal trekkes på dette området. Eggceller som er utviklet ved partenogenese inneholder imidlertid kun moderlig DNA, og vil derfor ikke uten videre kunne utvikle seg til et menneske.

Patentsøknadene fra ISCO ble avslått under henvisning til at oppfinnelsene var omfattet av forbudet mot å patentere metoder for anvendelse av menneskelige embryoer til industrielle eller kommersielle formål i biopatentdirektivets (98/44/EF) art. 6 nr. 2 bokstav c. Forbudet er gjennomført i patentloven § 1b tredje ledd nr. 3, og er en eksemplifisering av det generelle forbudet i biopatentdirektivets art. 6 nr. 1 (jf. patentloven § 1b første ledd) mot patentering av oppfinnelser hvis kommersielle utnyttelse vil stride mot offentlig orden eller moral.

EU-domstolen har i sak C-34/10, *Brüstle*, anlagt en vid forståelse av begrepet «menneskelig embryo» i direktivets art. 6 (*Brüstle* premiss 34). Domstolen la i *Brüstle* til grunn at en menneskelig eggcelle er å betrakte som et «menneskelig embryo» fra tidspunktet for befruktning, fordi befruktningen «kan udløse en proces for utvikling af et menneske» (*Brüstle* premiss 35). Dette omfattet også «en ubefrugtet menneskelig ægcelle, som er blevet stimuleret til at dele og videreudvikle seg ved partenogenese» fordi disse «grundet den teknik, der anvendes for at udvinde dem, [kan] udløse en proces for udvikling af et menneske som det embryon, der skabes ved befrugtningen af en ægcelle» (*Brüstle* premiss 36).

EU-domstolen presiserer i C-364/13, *International Stem Cell Co*, at det er et vilkår for at den ubefructede eggcellen skal omfattes av begrepet «menneskelig embryo» i direktivet, at eggcellen «har en iboende evne til at utvikle sig til et menneske» (premiss 30). Det er ikke tilstrekkelig at eggcellen manipuleres slik at celledelingsprosessen settes i gang. Eggcellen skal kun anses som et «menneskelig embryo» dersom den uten videre genetisk manipulering, kan utvikle seg til å bli et menneske (premiss 29 jf. premiss 35). I *International Stem Cell Co* var partene, i motsetning til i *Brüstle*, enige om at en partenote (eggcelle stimulert ved partenogenese) ikke uten videre genetisk manipulasjon kan utvikle seg til å bli et menneske (premiss 33). Patentsøker hadde under søknadsbehandlingen også begrenset patentsøknadene slik at de utelukket ytterligere genetisk manipulering av partenoten. Det faktiske spørsmålet om partenoten hadde den iboende evnen til å utvikle seg til et menneske måtte avgjøres av den foreleggende rett. Domstolen presiserer at denne avgjørelsen må skje «i lyset af den internationale lægevidenskabs tilstrækkeligt beviste og validerede viden» (premiss 36). Dermed sikrer

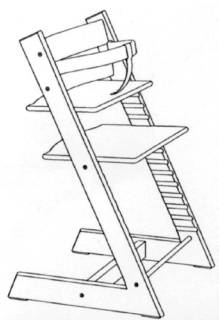
domstolen seg at vurderingen av faktum og den konkrete rettsanvendelsen blir lik i alle medlemsstatene.

Dommen innebærer en liberalisering av adgangen til patentering av bioteknologiske oppfinnelser som gjelder fremstilling av menneskelige embryonale stamceller, og den må forventes å få betydning for behandlingen av fremtidige patentsøknader, i EPO og i Norge. Da domstolen også stiller krav til den foreleggende retts faktiske vurdering, synes muligheten liten for ulik rettsanvendelse i de ulike medlemslandene. Medlemsstatene har imidlertid en vid skjønnsmargin ved anvendelsen av det generelle forbudet mot patentering av oppfinnelser hvis kommersielle utnyttelse vil stride mot «offentlig orden eller moral», jf. direktivets art. 6 nr. 1 (patentloven § 1b første ledd), og det kan derfor ikke utelukkes at patentering av slike eggceller er omfattet av andre nasjonale forbud. Dette må i så fall ha en annen konkret begrunnelse enn at en ubefruktet eggcelle der celledelingen er satt i gang på andre måter enn ved befruktning med faderlig DNA er likestilt med et «menneskelig embryo».

Inger Ørstavik

TRIPP-TRAPP stolen som tredimensjonalt varemerke. EU-domstolens dom i sak C-205/13 (Hauck mot Stokke m.fl.), 18. september 2014

Grensene for registrering av tredimensjonale varemerker. Møbeldesigneren Peter Opsvik designet Tripp-trapp stolen tidlig på 1970-tallet, og stolen har blitt solgt og markedsført av Stokke AS siden 1972. Siden 1998 har et tredimensjonalt varemerke likt stolen vært registrert i Nederland (Benelux). Stolen er registrert i Norge som tredimensjonalt varemerke med registreringsnummer 214556.

Stokke saksøkte møbelprodusenten Hauck GmbH & Co i Nederland med krav om at to av deres barnestoler gjorde inngrep i varemerket. Hauck gikk til motsøksmål og krevde varemerket kjent ugyldig. Det nederlandske Hoge Raad (Høyesterett) forela tolkningen av varemerkedirektivet (89/104/EØF) art. 3 (1) (e) for EU-domstolen.

Varemerkedirektivets art. 3 (1) (e) er gjennomført i varemerkeloven § 2 annet ledd. Tegn som utelukkende består av en form som enten følger av varens

art, er nødvendig for å oppnå et teknisk resultat eller tilfører varen en betydelig verdi, kan ikke registreres som varemerker.

Det første spørsmålet til EU-domstolen gjaldt rekkevidden av unntaket for tegn som «utelukkende består av en form som følger av varens art» i varemerkedirektivets art. 3 (1) (e) første alternativ. Domstolen peker på at de tre unntakene i art. 3 (1) (e) må tolkes slik at formålene med unntakene realiseres (premiss 20 jf. premiss 18 og 19). Unntaket har til formål å unngå «at varemærkerbeskyttelsen fører til, at varemærkeindehaveren får monopol på tekniske løsninger eller en vares funksjonelle kendetegn, som brukeren kan tenkes at efterspørge ved konkurrenternes varer» (premiss 18, jf. sak C-299/99, Philips, premiss 78). Videre skal unngås «at den evigtvarende eneret, som varemærket giver, kan anvendes uden tidsbegrænsning til at gøre andre rettigheder, som EU-lovgiver har ønsket at underlægge forældelsesfrister, evigtvarende» (premiss 19).

Unntaket for «form som følger av varens art» vil ikke komme til anvendelse dersom kreative eller dekorative elementer som ikke er knyttet til varens generiske funksjon spiller en viktig rolle for helhetsinntrykket av merket (premiss 22). På den annen side kan ikke unntaket forstås så snevert at det kun omfatter varer som ikke kan substitueres og varer hvis form følger av rettsregler (premiss 24). Det avgjørende må være varens vesentlige egenskaper, og dersom disse utelukkende består av funksjonelle elementer, vil registrering være utelukket (premiss 25). De vesentlige egenskapene er de som kan virke bestemmende for forbrukernes kjøpsbeslutning (premiss 26). Domstolen konkluderte med at «registreringshindringen i denne bestemmelse kan finde anvendelse på et tegn, der udelukkende består af udformningen af en vare, som har en eller flere brugsegenskaber, der er væsentlige, og som er knyttet til denne vares generiske funktion eller funktioner, som forbrugeren muligvis kan efterspørge hos konkurrenternes varer» (premiss 27). Dermed er det klart at unntaket får anvendelse også der varen har underordnede formelementer som ikke er funksjonelt nødvendige, og der varen består av flere vesentlige funksjonelle formelementer.

Det andre spørsmålet som ble forelagt EU-domstolen var hvorvidt unntaket for tegn som utelukkende består av en form som tilfører varen en betydelig verdi i direktivets art. 3 (1) (e) omfatter former som gir varen estetisk verdi samtidig som den gir varen andre verdier som sikkerhet, komfort og kvalitet som er vesentlige for varens funksjon (premiss 28 og 29). EU-domstolen mente at for å oppfylle sitt formål må unntaket forstås også å omfatte former som tilfører varen andre verdier enn de rent kunstneriske og estetiske (premiss 32 jf. premiss 31). I den konkrete vurderingen skal det tas hensyn til «karakteren af den omhandlede kategori af varer, den omhandlede

udformnings kunstneriske værdi, de særlige egenskaber ved denne udformning i forhold til andre udformninger, der almindeligvis er tilgjengelige på det pågældende marked, den mærkbare prisforskel i forhold til lignende varer eller en markedsføringsstrategi, hvorved primært varens æstetiske egenskaber er fremhævet» (premiss 35). Kundekretsens oppfatning om betydningen av varens utforming for dens verdi, er kun ett av flere momenter i en slik vurdering.

Endelig slår EU-domstolen fast at de tre unntakene i varemerkedirektivet art. 3 (1) (e) ikke kan anvendes kumulativt. Et tegn som gjengir en tredimensjonal utforming som har visse egenskaper som gir varen en vesentlig verdi (jf. tredje alternativ) mens de øvrige egenskapene følger av varens egen art (jf. første alternativ), vil ikke kunne nektes registrert med hjemmel i direktivets art. 3 (1) (e). Dette følger i og for seg av direktivets ordlyd, som sier at registrering kan nektes dersom tegnet «utelukkende» består av en form som i de tre alternativene.

EU-domstolens dom i Tripp-trapp gjør det vanskeligere å registrere tredimensjonale varemerker som består av flere funksjonelle elementer. Varemerkerettslig vern for en bestemt sammensetning av flere funksjonelle elementer, ville innebære vern for en teknisk eller funksjonell løsning som består i valget av nettopp disse elementene, selv om konkurrentene i og for seg har valgfrihet til å kunne velge en annen sammensetning av funksjonelle elementer. Dette er en følge av at opprinnelsesgarantien er varemerkets vesentlige funksjon, ikke å gi merkeholder enerett til en bestemt funksjonell løsning. For å oppnå varemerkebeskyttelse for en vares form, er det derfor nødvendig at merkets helhetsinntrykk er konsentrert om en form som kan varieres med samme funksjonelle resultat. Dommen etterlater tvil om et tredimensjonalt merke for Tripp-trapp stolen som sådan kan opprettholdes, men det er opp til det nederlandske Hoge Raad å avgjøre.

Tripp-trapp stolen har vært og er gjenstand for rettslige tvister i mange jurisdiksjoner. Høyesterett konkluderte i Rt. 2012 s. 1062 med at Tripp-trapp stolen nyter opphavsrettslig vern, og det samme er lagt til grunn av nederlandske domstoler. I Rt. 2012 s. 1062 ble det imidlertid kun anført inngrep i ordmerket «STOLEN SOM VOKSER MED BARNET» og ikke inngrep i det tredimensjonale merket lik stolen. Så langt stolen nyter opphavsrettslig vern, vil et tredimensjonalt varemerke ha mindre betydning, da vernet etter åndsverklovens § 2 rekker lenger enn vernet etter varemerkeloven § 4.

Inger Ørstavik

OPPHAVSRETT

EU-domstolens avgjørelse i sak C-117/13 – 11. september 2014 (Technische Universität Darmstadt v Eugen Ulmer KG)

Saken gjelder forståelsen av en av bestemmelsene om mulige unntak fra opphavsmannens eneretter som er tillatt etter Direktiv om opphavsrett i Informasjons-samfunnet (2001/29), Art. 5 (3)(n), og hva medlemslandene kan tillate etter denne bestemmelsen.

Biblioteket ved Darmstads Tekniske Universitet hadde digitalisert en bok utgitt på Eugen Ulmer forlag, og gjort den tilgjengelig for brukere på terminaler i sine lokaler. Biblioteket tillot også at brukerne tok kopier på papir eller på minnepinne. Ulmer forlag tilbød en lisens til å gjøre boken tilgjengelig som e-bok, noe biblioteket avsto. Forlaget påsto at bibliotekets digitalisering og tilgjengeliggjøring samt tillatelse til kopiering var ulovlig. Spørsmål om forståelsen av direktivbestemmelsen ble forelagt EU-domstolen av den tyske Bundesgerichtshof (federal høyesterett).

Art. 5 (3)(n) i direktivet tillater, i engelsk versjon, «use by communication or making available, for the purpose of research or private study, to individual members of the public by dedicated terminals on the premises of establishments referred to in paragraph 2 (c) (*bl.a. offentlig tilgjengelige bibliotek (min tilføyelse*)) of works or other subject-matter not subject to purchase or licensing terms which are contained in their collections».

Bestemmelsen forutsetter ikke at rettighetshaverne får økonomisk kompensasjon (noe de får etter tysk rett.)

Domstolen fastslår at for at en kjøps- eller lisensbetingelse skal avgrense rekkevidden av unntaksbestemmelsen, må den fremgå av en eksisterende avtale mellom bibliotek og rettighetshaver om bruken av det aktuelle verket – det er ikke tilstrekkelig at forlaget har tilbudt en lisensavtale.

Domstolen sier videre at et bibliotek – for å kunne utnytte retten til å tilgjengeliggjøre på dedikerte terminaler – må ha anledning til å digitalisere verk i sine samlinger. Den viser her til unntaksbestemmelsen i Art 5 (2) (c) som tillater reproduksjon i bibliotek i særskilte tilfelle. Forutsetningen er at det er tale om et begrenset omfang og skjer innen rammene av den såkalte «tre-trinns-testen» jf. direktivets Art. 5.5, som fastslår at unntak kan gis i visse spesielle tilfelle, under forutsetning av at de ikke skader den normale utnyttelse av verket og ikke på urimelig måte tilsidesetter opphavsmannens legitime interesser. Den viser til tysk rett som et eksempel: Den tillater kun at det gjøres tilgjengelig så mange elektroniske eksemplarer på en og samme tid som det finnes analoge eksemplarer i samlingene (tysk rett gir

økonomisk kompensasjon for tilgjengeliggjøringen, men ikke digitaliseringen).

Ifølge domstolen åpner bestemmelsen imidlertid ikke for at medlemslandenes lovgivning tillater at brukerne kan ta kopier, verken i form av utskrifter på papir eller i digital form på minnepinner.

Derimot peker domstolen på at andre unntaksbestemmelser i opphavsrettsdirektivet åpner for at nasjonal lovgivning kan tillate at det tas kopier til brukernes private bruk, nemlig artiklene 5(2)(a) (som tillater unntak for kopiering på papir eller tilsvarende medium) og (b) (som tillater unntak for kopiering på ethvert medium for privat bruk). Det må skje under de forutsetninger som disse bestemmelsene fastsetter, særlig at det betales rimelig kompensasjon til rettighetshaverne, og at «tre-trinns-testen» respekteres.

Debatt i EU-parlamentet

Det hører med til historien at i den diskusjonen som nå pågår innen EU om revisjon av opphavsretten, er direktivets «bibliotekbestemmelse» brukt som eksempel på hvor utdatert opphavsrettsdirektivet er i vår digitale tidsalder. EU-parlamentets juridiske komite har vedtatt å legge fram en rapport om gjennomføring av direktivet. Rapportør Julia Reda (MEP fra det tyske piratparti) har lagt fram et utkast til rapport, hvor hun bl.a. foreslår at Art 5 (3)(n) erstattes med tillatelse til fritt å låne ut eksemplarer av e-bøker. Utkastet vil bli behandlet av den juridiske komite (som har fem skygge-rapportører) og er tenkt behandlet i Europaparlamentets plenum 20. mai.

EU-parlamentets plan er å spille inn forslag til revisjon av opphavsretslovgivningen til EU-Kommisjonen, som etter utsagn fra ansvarlige kommissærer skal fremlegge forslag til revisjon i september i år.

Vi kommer tilbake til saken i senere numre.

Helge M. Sønneland

Art & Allposters International BV v Stichting Pictoright, C-419/13

In what is likely to become one of the most far-reaching copyright cases in its jurisprudence, the European Court of Justice recently considered a very important question: does the exhaustion of the distribution right, as contained in the article 4(2) of the Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (*«InfoSoc Directive»*) apply in a situation where a reproduction of a protected work has undergone an alteration of its medium? In other words, are copyright owners who have sold a copy of their work and thereby exhausted their right to control its further distribution, still

allowed to oppose this distribution if the work is sold in another medium? The court answered affirmatively, giving authors such a right, and therefore effectively limited the exhaustion doctrine found in article 4(2) of the InfoSoc Directive.

The factual background of the case is rather straightforward: Allposters is a company which markets posters and other reproductions depicting the works of famous painters, covered by the copyright exploited by Pictoright, a Netherlands copyright collecting society. Among other products, Allposters offers its clients reproductions in the form of posters, framed posters, posters on wood and images on canvases. In order to produce an image on canvas, a synthetic coating (laminare) is first applied to a paper poster depicting the chosen work. Next, the image on the poster is transferred from the paper to a canvas by means of a chemical process. Finally, that canvas is stretched over a wooden frame. The image of the work disappears from the paper backing during the process. Allposters refers to both it and its result as 'canvas transfer'. Pictoright opposed the sale of canvas transfers reproducing works protected by copyright without the consent of the holders of copyright, and filed a lawsuit before the Roermond District Court seeking that Allposters be ordered to cease infringing activities. The case made its way up to the Hoge Raad der Nederlanden, which referred the most pertinent questions to ECJ for a preliminary ruling.

The first issue before the Court was whether the process of turning posters into canvases fell under the scope of the InfoSoc Directive, as Pictoright argued that, given the significant alteration of the work, the case in question involves an adaptation right, rather than distribution right – and adaptation right is not harmonized within the EU, but is governed by the Berne Convention. Rather elegantly, the Court went to conclude that it is not necessary to interpret the meaning of the Berne Convention adaptation right, as both the poster and canvas version contained an image of copyright-protected work marketed in the EU, thereby falling under the provisions of the InfoSoc Directive.

ECJ then went on to rule on whether exhaustion of the distribution right covers the tangible object into which a work or its copy is incorporated or the author's own intellectual creation and, secondly, as to whether the alteration of the medium, as undertaken by Allposters, has an impact on exhaustion of the exclusive distribution right. The first question was not too difficult to answer – invoking the InfoSoc Directive and the WIPO Copyright Treaty, the Court ruled that the exhaustion of the distribution right applies only to the «tangible object». Yet, the second question presented the crux of the case.

The first thing that the Court noted was that the process of transferring a work from a paper to the

canvas results in an increase of the durability of the reproduction, improvement of the quality of the image in comparison with the poster, and provides a result closer to the original of the work, thereby concluding that such an alteration is actually sufficient to constitute a new reproduction of that work, which is covered by the exclusive right of the author and requires his authorisation.

It is particularly interesting to note that the Court dismissed Allposters' claim that there can be no reproduction since the work has not been multiplied, and no even the ink itself has been transferred from the poster onto the canvas. The Court, however, emphasized that «The fact that the ink is saved during the transfer cannot affect the finding that the image's medium has been altered. What is important is whether the altered object itself, taken as a whole, is, physically, the object that was placed onto the market with the consent of the rightholder. That does not appear to be the case in the dispute in the main proceedings.»

The Court also took into account the economic impact of changing the medium of the work, concluding that applying the rule of exhaustion to works distributed in new medium would deprive the authors of the right to require an appropriate reward for the commercial exploitation of their work.

Therefore, taking all considerations into account, ECJ ruled that the rule of exhaustion of the distribution right contained in Article 4(2) of the InfoSoc Directive does not apply to works which have undergone an alteration of the medium.

While this decision is definitely far-reaching – one can only imagine an impact it might have on all sorts of businesses which sell tangible objects which contain copyrighted works – it still leaves a lot to be desired. To name a few concerns, the ruling fails to stipulate a clear criterion for determining what level of alteration is required in order to exclude the application of the exhaustion doctrine. Would any change in the medium suffice? Court's emphasis on whether «the altered object, taken as a whole, is physically the object that was placed on the market» sheds some light on this – yet, a lot of room for interpretation is left. It is also worth noting that the Court doesn't clarify what happens when the transfer to another medium is covered by one of the exceptions/limitations contained in the Article 5 of the InfoSoc Directive.

A comparative perspective might also be of some interest: in a recent, factually almost identical case – *Théberge v. Galerie d'Art du Petit Champlain* – the Supreme Court of Canada reached exactly an opposite conclusion than ECJ. The court considered the historical scope of the notion of «reproduction», which has usually been defined as the act of producing additional or new copies of the work in any material form. The court then stated that «the respondent is asserting a moral right in the guise of

an economic right, and the attempt should be rejected [...] an expansive reading of the economic rights whereby substitution of one backing for another constitutes a new «reproduction» that infringes the copyright holder's rights even if the result is not prejudicial to his reputation tilts the balance too far in favour of the copyright holder and insufficiently recognizes the proprietary rights of the appellants in the physical posters which they purchased».

Milos Novovic

Pez Hejduk v EnergieAgentur. NRW GmbH, C-441/13

Digital revolution has given rise to quite a few complex issues concerning the jurisdiction over and the law applicable to intellectual property disputes. Yet, within the EU, there is still no single instrument that regulates the private international law aspects of intellectual property law. In regards to jurisdiction over IP disputes, Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (*Brussels I Regulation*) is to be applied. Yet, not only does it not contain IP-specific provisions; it often remains unclear how its general rules and exceptions are to be interpreted in the context of IP disputes. In this case, the European Court of Justice undertook to answer whether a Member State court could hear an action for damages in respect of an infringement of those rights resulting from the placing of protected photographs online on a website accessible in its territorial jurisdiction.

The case involved Ms Hejduk, a professional photographer of architecture from Austria, who allowed EnergieAgentur, a German company, to use her photographs during a conference. Subsequently, EnergieAgentur, without Ms Hejduk's consent and without providing a statement of authorship, made those photographs available on its website for viewing and downloading. Taking the view that her copyright had been infringed by EnergieAgentur, Ms Hejduk brought an action before the Austrian court, relying on Article 5(3) of the Brussels I Regulation, which states that «A person domiciled in a Member State may, in another Member State, be sued:... (3) in matters relating to tort, delict or quasi-delict, in the courts for the place where the harmful event occurred or may occur». EnergieAgentur objected to Austrian court's jurisdiction, pointing out that that its website is not directed at Austria and that the mere fact that a website may be accessed from Austria is insufficient to confer jurisdiction on that court. Austrian court in turn referred the question to ECJ.

In the opening paragraphs, ECJ took some effort to emphasize that Article 5(3) must be interpreted

autonomously and strictly, and only as a derogation of a fundamental principle found in Article 2(1), which stipulates that «persons domiciled in a Member State shall, whatever their nationality, be sued in the courts of that Member State». The court went on to highlight that the special rule contained in Article 5(3) covers both the place where the damage occurred and the place of the event giving rise to it, invoking judgment in *Coty Germany*.

Considering the event which gave rise to damage – the causal event – the court ruled that it is not relevant for the purpose of attributing jurisdiction to the court before which this case has been brought – that is, the Austrian court. Since the alleged tort consists in the infringement of copyright or rights related to copyright by the placing of certain photographs online on a website without the photographer's consent, the Court reasoned that the activation of the process for the technical display of the photographs on that website must be regarded as the causal event. The event giving rise to a possible infringement of copyright, in Court's reasoning, therefore lies in the actions of the owner of that site – a company whose seat is located in another Member State (i.e. Germany); therefore, this connecting factor cannot be used to bring proceedings before the court in Austria.

As for the second connecting factor contained in Article 5(3) – place where the damage occurred – the court invoked judgment in *Pinckney*, reminding that «the place where the alleged damage occurred within the meaning of that provision may vary according to the nature of the right allegedly infringed, but also that the likelihood of damage occurring in a particular Member State is subject to the condition that the right whose infringement is alleged is protected in that Member State».

Given that Ms Hejduk's rights are protected in Austria – the Court refers to the InfoSoc Directive – the only issue left for ECJ to consider was whether damage occurred in Austria – given that EnergieAgentur argued that its website operated under a country-specific German top-level domain (.de), which was arguably not directed at Austria. In their view, that meant that the damage consequently did not occur in that Member State, presenting court with the question of whether the activity needs to be specifically targeted to one Member State in order to give rise to the local court's jurisdiction. The Court answered negatively – citing *Pinckney*, it established that Article 5(3) does not require, in particular, that the activity concerned be 'directed to' a Member State, ruling that it is thereby irrelevant that the website at issue was not directed at Austria.

Therefore, the Court's final ruling was that Article 5(3) of Brussels I Regulation must be interpreted as meaning that, in the event of an allegation of infringement of copyright and rights related to copyright guaranteed by the Member State of the court seised,

that court has jurisdiction, on the basis of the place where the damage occurred, to hear an action for damages in respect of an infringement of those rights resulting from the placing of protected photographs online on a website accessible in its territorial jurisdiction. However, invoking the principle of territoriality, the Court underlined that in such cases, court has jurisdiction only to rule on the damage caused in the Member State within which it is situated.

The judgment comes as a welcome clarification and addition to cases such as *Pinckney* and *eDate Advertising*. What might become an undesired side-effect, however, is that this ruling might open a portal for extensive forum-shopping. Taking into account that according to Rome II Regulation, the applicable law will be the law of the country for which protection is claimed (*lex loci protectionis*), this leaves plaintiffs free to choose a venue with a strong record of a 'pro-author' stance. One could claim that a certain safeguard is to be found in the limitation of damages recoverable to the damages caused in a particular Member State – yet, this argument fails to take into account that courts do not only have authority to rule on damages, but also to award injunctive relief, which is often of critical importance in IP cases. Therefore, the effects of the present ruling still remain to be seen.

Milos Novovic

KONKURSRETT

Litteratur

Hans Fredrik Marthinussen (red.):
*Internasjonale konkurser – med særlig
fordypning i bankinsolvens, Cappelen Damm
Akademisk 2014. 227 sider*

Boka byggjer vidare på tre masteravhandlingar frå Det juridiske fakultet i Bergen. Etter ei innleiing ved Hans Fredrik Marthinussen (Del I) kjem ein omfattande del II om likebehandling av kreditorar i internasjonale konkurser, skriven av Lars Olav Viset. Dei regelsetta som blir tekne opp, er i hovudsak EUs konkursforordning, den nordiske konkurskonvensjonen og EU-direktivet om rekonstruksjon og likvidasjon av kredittinstitusjonar (winding up-direktivet). Del III handlar om internasjonal bankinsolvens («Virkningen for vertsstaten og kreditorene av filialen når hjembanken blir insolvent») og er skriven av Kristine Ýr-Grøntvedt. Del IV, av Lars-Erik Østerbø, har tittelen «Offentlig administrasjon av filial av bank med hovedsete i annen EØS-stat». Boka har ei samla litteraturliste, eit stikkordregister og ei liste over avgjerder som det er vist til.

Kåre Lilleholt

Rundballepresse med funksjonsgaranti etter kjøpsloven § 21 annet ledd - Rt. 2014 s. 769

1. De faktiske forholdene. Problemstilling

I slutten av juli 2012 ble det inngått avtale om kjøp av en rundballepresse mellom kjøperen Kjell Oluf Kåre Jensen (Jensen) og selgeren Ørjedal Maskin AS (Ørjedal). I kjøpekontrakten var blant annet følgende klausul inntatt:

«Det garanteres at Rundballepressa fungerer under normale nordnorske høsteforhold inneværende sesong. Handelen omgjøres med en rettfærdig fordeling av påløpte kostnader som bruk, rengjøring og frakter hvis ikke dette skulle stemme.»

Klausulen var inntatt etter initiativ fra Jensen og hadde sin bakgrunn i driftsproblemer han hadde opplevd med tilsvarende utstyr de forutgående årene.

Jensen opplevde driftsproblemer i flere omganger tidlig høsten 2012, og rundballepressen ble også reparert av Ørjedal flere ganger. Med bakgrunn i de vedvarende driftsproblemene hevet Jensen avtalen med Ørjedal i slutten av september 2012. Spørsmålet ble behandlet i Alstahaug tingrett og Hålogaland lagmannsrett, som begge frifant Ørjedal for hevingskravet.

Jensen anket til Høyesterett. Spørsmålet som ble sluppet inn til behandling for Høyesterett, var anken over rettsanvendelsen – nærmere bestemt om det var avgitt en funksjonsgaranti fra Ørjedal, og hvilke konsekvenser som følger av dette.

2. Høyesteretts vurdering

2.1 Resultatet

En enstemmig Høyesterett kom til at det var avgitt en funksjonsgaranti som omhandlet i kjøpsloven § 21 annet ledd. Høyesterett fant at dette betydde at «tidspunktet for mangelsvurderingen ... utskytes», og at Ørjedal hadde bevisbyrden for at det ikke forelå mangel ved rundballepressen. Avgjørelsen fra Hålogaland lagmannsrett ble etter dette opphevet.

2.2 Begrunnelsen

Førstvoterende begynner sin vurdering ved å oppstille vurderingstemaet i saken (avsnitt 15):

«Spørsmålet er om Ørjedal Maskin AS har avgitt en garanti som innebærer at selskapet får bevisbyrden for at funksjonssvikten ikke skyldtes at rundballepressen var mangelfull.»

Førstvoterende konkluderer etter en tolking av kontraktsreguleringen ganske raskt med at det konkret i saken var avgitt en garanti som er omfattet av kjøpsloven § 21 annet ledd, som fastsetter at

«[s]elgeren svarer også for mangel som oppstår seinere dersom den skyldes kontraktbrudd fra hans side. Det samme gjelder dersom selgeren ved garanti eller på annen måte har påtatt seg ansvar for at tingen vil ha angitte egenskaper eller være egnet til vanlig bruk eller en særlig bruksmåte i et tidsrom etter leveringen.»

Oppmerksomheten vies deretter hvilke konsekvenser dette har.

For det første uttales det at «tidspunktet for mangelsvurderingen ... utskytes» (avsnitt 17), og at dette følger direkte av kjøpsloven § 21 annet ledd.

For det annet konkluderes det med at en slik funksjonsgaranti medfører at «selgeren også får bevisbyrden for at salgsgjenstanden ikke var mangelfull» (avsnitt 22).

Førstvoterendes konklusjon understøttes på dette punktet i en gjennomgang av rettskilder fra før kjøpsloven av 1988, herunder rettspraksis og juridisk teori (avsnitt 18 flg.). Ved vedtakelsen av kjøpsloven hadde man ikke ment å endre den allerede etablerte rettstilstanden etter den tidligere kjøpsloven av 1907 § 44 på dette punktet (avsnitt 20). Juridisk teori vedrørende kjøpsloven understøtter det samme resultatet, og det samme gjelder internasjonal teori knyttet til FNs løsørekjøpskonvensjon artikkel 36, hvor kjøpsloven § 21 annet ledd har sitt opphav (avsnitt 21).

Hålogaland lagmannsrett hadde i sin avgjørelse bygget på at «Jensen 'ikke [har] ført tilstrekkelig bevis for at pressen ikke fungerer i tråd med avtalen'», og hadde dermed bygget på at det var kjøperen som hadde bevisbyrden for at det forelå mangel (avsnitt 24 flg.). Ut fra de konklusjoner Høyesterett hadde kommet til, forelå det således en feil ved lagmannsrettens rettsanvendelse, og lagmannsrettens avgjørelse ble opphevet.

3. Avsluttende merknader

Slik saken er beskrevet i dommen, er det vanskelig ikke å være enig i resultatet Høyesterett kom til. Til begrunnelsen er det likevel på sin plass med noen merknader.

Høyesteretts utlegning av det siste spørsmålet – det vil si betraktningene om hvem som vil ha bevisbyrden for at det (ikke) foreligger en mangel – er det lite å bemerke til. Som Høyesterett selv viser, er konklusjonen i tråd med langvarig og konsistent oppfatning i den juridiske teorien på kjøpsrettens område.

Høyesteretts første konklusjon om at «[d]et følger direkte av ordlyden i andre ledd at tidspunktet for mangelsvurderingen ... utskytes», er det noe å bemerke til.

At tidspunktet for mangelsvurderingen utskytes, er en nærliggende slutning ved lesing av kjøpsloven § 21 første og annet ledd i sammenheng. Første ledd fastsetter hovedregelen om tidspunktet for

mangelsvurderingen – det vil si at den skal foretas på tidspunktet for risikoens overgang. Vurderingen skal dermed normalt foretas ut fra den tilstand kjøpsgjensstanden hadde ved leveringen, jf. kjøpsloven § 13. Når kjøpsloven § 21 annet ledd fastsetter at selgeren også vil svare for mangler som oppstår senere i enkelte tilfeller, er det nærliggende å slutte at tidspunktet for mangelsvurderingen utskytes.

Tilsvarende uttalelser om kjøpslovens bestemmelse – og funksjonsgarantier generelt – finner man flere steder. Høyesterett viser selv til Viggo Hagstrøm, *Obligasjonsrett*, 2. utg. s. 401. Uttalelsen fra Viggo Hagstrøm må imidlertid leses fullstendig:

«Dersom garantien dekker kontraktsmessige mangler, betyr dette at tidspunktet for mangelsbedømmelsen utskytes til garantitidens utløp. Dermed er alle mangler som viser seg i garantitiden, realdebitors risiko, i fall han ikke kan godgjøre at årsaken er uforvarlig bruk, hendelig uhell eller andre uvedkommende forhold.»

Hovedpoenget her – for min del – ligger i det som fremkommer på slutten av sitatet, da Høyesteretts uttalelse, uten nærmere kvalifisering, kan gi grunnlag for feilslutninger.

Konsekvensene av en funksjonsgaranti må i prinsippet utledes av en tolking av garantien selv. Normalt vil den – som allerede nevnt – ha som konsekvens at selgeren får bevisbyrden for at en oppfyllelessvikt ikke skyldes forhold som dekkes av garantien. Det som normalt ikke følger av en funksjonsgaranti, er imidlertid at den gir anvisning på en annen grunnleggende risikofordeling mellom partene enn den kjøpsretten generelt opererer med. Med mindre annet er fastsatt, vil således risikoen for hendelig skade på kjøpsgjensstanden gå over fra selgeren til kjøperen ved leveringen, jf. kjøpsloven § 13. Ytterligere vil kjøperen selv ha risikoen for oppfyllelessvikt som kan tilbakeføres til «kjøperen eller forhold på hans side», jf. kjøpsloven § 22 første ledd. Formodentlig skal det relativt klare holdepunkter til før man avviker fra dette. Disse poengene ligger innbakt i det ovenfor siterte fra Viggo Hagstrøm.

En generell uttalelse om at en garanti har som følge at «tidspunktet for mangelsvurderingen ... utskytes», kan føre til at man overser disse poengene, ved at man også tror at tidspunktet for risikoens overgang utskytes (og eventuelt at selgeren skulle ha risikoen for svikt som kan tilbakeføres til kjøperen selv). Det sentrale som gjenstår etter dette, er at det blir opp til selgeren å påvise at en avdekket oppfyllelessvikt i garantiperioden skyldes annet enn svikt som forelå allerede ved leveringen eller eget etterfølgende kontraktsbrudd – det vil si hendelig skade etter leveringen eller forhold som kan tilbakeføres til «kjøperen [selv] eller forhold på hans side», jf. kjøpsloven § 22 første ledd.

Herman Bruserud

SELSKAPSRETT

Hempel II: miljørettslig ansvars gjennombrudd i konsern over landegrensar – Gulating lagmannsretts avgjørelse av 11.11.2014 (LG-2013-210482)

Denne saken er andre runde av Hempel-saken, som jeg omtalte i første runde, Hempel I, som et spennende møte mellom miljørett og selskapsrett (*Nytt i privatretten* nr 2/2010 s. 19-20). I Hempel I, i Rt. 2010 s. 306, avgjorde Høyesterett at § 51 i lov 13. mars 1981 nr. 6 om vern mot forurensninger og om avfall (forurensningsloven) gav hjemmel til å pålegge et morselskap utgiftene ved undersøkelse av forurenset grunn, etter virksomhet som datterselskapets rettsforgjenger bedrev. Hempel II dreier seg om morselskapet også skal betale oppryddingskostnadene. Dette er en meget interessant andre runde, fordi kritiske røster mot Hempel I har vært tydelige på at konsekvensen i hvert fall ikke kunne være at Hempel også pålegges å betale oppryddingskostnadene etter § 76.

Saken dreier seg i Hempel II om det danske morselskapet Hempel AS kan pålegges ansvaret for oppryddingskostnadene etter forurensning i grunn etter flere tiår med skipsmalings- og plastproduksjon og relatert avfallsdeponering i Florvåg og Bakarvågen. *Monopol Maling- og Lakkindustri AS* var det selskapet som opprinnelig sto for produksjonen, som foregikk fra 1918 til 1991, med avfallsdeponering fra 1960-tallet. I 1983 fusjonerte Monopol Maling og Lakk med et datterselskap av det danske selskapet *Hempel AS*, som er morselskapet i saken. Resultatet av fusjonen fikk navnet *Hempel Coatings (Norway) AS*. Etter en kartlegging på midten av 1990-tallet, gav fylkesmannen i 1997 pålegg om innledende miljøundersøkelser til Hempel Coatings, som morselskapet Hempel AS hadde eid 100 % av aksjene i siden 1989. Etter en klageomgang besørget Hempel Coatings undersøkelser som konkluderte med forurensning på begge de aktuelle eiendommene. Innen rapporten var kommet til fylkesmannen viste kalenderen mars 2001. Hempel Coatings hadde i mellomtiden byttet navn til *Askøy Eiendom AS* og var under avvikling og uten aktiva. Produksjon og aktiva (men ikke eiendommene) var nemlig blitt utfisjonert i 1991 til et nystiftet datterselskap av Hempel AS. Det nystiftede selskapet fikk navnet *Hempel (Norway) AS*. Daværende SFT (Statens Forurensningstilsyn, nå Klima- og Forurensningsdirektoratet) overtok saken og varslet i 2003 pålegg om videre undersøkelser til morselskapet Hempel, datterselskapet Hempel (Norway), og de nye eierne av eiendommene.

SFT valgte i 2004 å pålegge morselskapet Hempel å foreta undersøkelser og tiltaksutredning, etter å ha lagt til grunn at både mor og datter kunne holdes ansvarlig iht. forurensningsloven § 51. Etter en resultatløs klageomgang, saksøkte Hempel staten

i 2007. Alle tre rettsinstanser fant at morselskapet kunne pålegges ansvar etter § 51. Høyesterett la i sin enstemmige avgjørelse stor vekt på lovens formål, bestemmelsens »meget vide» ordlyd og forarbeidernes åpning for en »konkret og sammensatt vurdering». Fra et selskapsrettslig perspektiv fremstår det som rimelig klart at denne saken ikke bare dreier seg om en tolkning av forurensningsloven § 51, selv om det var nettopp en slik tolkning Høyesterett eksplisitt foretok.

Innholdsmessig er drøftelsen i premissene en diskusjon av om det skal være mulig med ansvarsgjennombrudd for slike viktige miljøhensyn. Når det gjelder hensyn som talte for ansvarsgjennombrudd i denne saken, åpnet førstvoterendes votum med et sitat fra Miljøverndepartementets klagevedtak om at slike pålegg er av »en annen art enn krav fra ordinære kreditorer. Slike pålegg har en allmenntilgjengelig funksjon som skal sikre at viktige samfunnsinteresser ivaretas». Miljø- og samfunns hensyn tilsa derfor etter departementets vurdering »en innskrenkende tolkning av den selskapsrettslige ansvarsbegrensningen». Mot dette står aksjonærenes begrensede ansvar som »et grunnleggende aksjeselskapsrettslig prinsipp av stor samfunnsmessig betydning», slik Høyesterett påpeker etter en redegjørelse for Justisdepartementets syn på ansvarsgjennombrudd.

Høyesterett presiserte at saken ikke dreier seg om ansvar for aksjonærer generelt, men om det spesielle forholdet hvor det er etablert et konsernforhold. Høyesterett fremhever at morselskapet normalt har muligheter til kontroll med datteren og at det har en økonomisk interesse i virksomheten (antakelig menes det ut over det en aksjonær normalt har). Det ble likevel ikke oppstilt noe krav om faktisk mulighet for utøvelse av kontroll fra morselskapets side overfor datterselskapets rettsforgjengers forurensning. Det ble heller ikke tatt utgangspunkt i de tentative, men dog alminnelige aksepterte, kriterier for ansvarsgjennombrudd i ordinære kontraktsbaserte kreditorforhold, slik forurensningslovens forarbeider viser til, hvor illegitime instruksjoner fra morselskap eller underfinansiering av datterselskap nevnes som eksempler (Ot.prp.nr.33 (1988-1989) pkt. 7.2.4). Høyesterett ser ut til å legge avgjørende vekt på de tunge miljøhensynene og på at oppsplitting, omdannelser og restruktureringer i selskapsforhold ikke bør få som konsekvens at det til slutt ikke finnes et ansvarlig eller søkegodt rettssubjekt.

Forurensningsloven § 51 gir etter sin ordlyd ikke en klar hjemmel for å pålegge et morselskap kostnadene ved miljøundersøkelser av forurenset grunn som datterselskap eller datterselskaps rettsforgjenger har eiet, eller for forurensning som skyldes datterselskapets virksomhet eller datters rettsforgjengers virksomhet. Forurensningsloven § 51 gir hjemmel for å pålegge «den som har, gjør eller setter i verk noe som fører eller som det er grunn til å tro kan føre til

forurensning» undersøkelseskostnader. Forarbeidene til forurensningsloven viser at det var den ansvarlige for forurensningen som man ville ilegge kostnadene (Ot.prp. nr. 11 (1979-1980) kap. 7). Bestemmelsen kan sees som en kodifisering av det miljørettslige prinsippet om at forurenser skal betale. Før endring av loven i 1996, var bestemmelsens ordlyd «den ansvarlige for virksomheten» (som kan føre til forurensning). Da dette ble endret til den nåværende ordlyd, var det fordi «virksomhet» ble oppfattet som for begrensende – man ville klarlegge, i samsvar med departementets praksis, at enhver «menneskelig aktivitet som kan føre til forurensning» (i strid med forurensningsloven § 7) kunne gi grunnlag for pålegg. For øvrig var ingen realitetsendring tilsiktet (Ot.prp. nr. 48 (1995–1996) pkt 3.2.2.2).

Kjernen i saken er spørsmålet om morselskap kan holdes ansvarlig for datterselskapets rettsforgjengers forurensning. Bestemmelsen utpeker ikke morselskapet som en aktuell kandidat, verken etter sin ordlyd eller etter forarbeidene. Selskapsrettslig er det i utgangspunktet vanntette ansvarskott mellom selskaper i et konsern. Hvert selskap er et selvstendig rettssubjekt og morselskapet som aksjonær er ikke ansvarlig for datterselskapets forpliktelser.

Høyesteretts avgjørelse i *Hempel I* har vært kritisert av flere som en mangelfullt underbygget utvidende fortolkning av forurensningsloven § 51. Frode Innjord og Andreas Pihlstrøm avslutter sin artikkel om *Hempel I* med at ansvar for morselskap i disse saker bør «løses etter tilsvarende norm som følger av aksjelovens alminnelige regler eller ulovfestet rett» (Innjord, Frode A. og Pihlstrøm, Andreas, «Morselskapets ansvar etter forurensningsloven § 7 - betydningen av Høyesteretts dom i Rt-2010-306», *Tidsskrift for eiendomsrett* 2012 s. 1-20S). Etter mitt syn er det nettopp lest i et slikt lys, som en tentativ utvikling av et nytt rettsinstitutt, et miljørettslig ansvarsgjennombrudd, at Høyesteretts avgjørelse i 2010 gir god mening. Høyesterett har støtte for en slik tilnærming i aksjelovens forarbeider, hvor det understrekes at det kan være større grunn til ansvarsgjennombrudd i konsernforhold enn ellers, at blant annet miljøhensyn står i en særstilling og at det bør legges vekt på at ansvar etter andre lover ikke må miste sin realitet (Ot.prp. nr. 23 (1996–1997) pkt. 12.1).

I *Hempel II* er dette spørsmålet satt ytterligere på spissen, fordi det fremgår av forarbeidene til forurensningsloven § 76 at bestemmelsen ikke er ment å gi hjemmel for å ilegge morselskapet opprydningskostnader, slik NHO påpeker:

Forurensningslova § 76 gjev etter ordlyden ikkje grunnlag for å leggja ansvar til eit morselskap eller aksjonær. I innstillinga frå komiteen vart det lagt vekt på at ansvaret måtte leggjast på den ansvarlege juridiske person, altså at den alminnelege

ansvarsavgrensinga skulle gjelde. Dette vart gjort på bakgrunn av at det i NUT 1997:1 på side 120, var lagt til grunn at mor og dotterselskap skulle vurderast kvar for seg. Lovgjevar har aldri vurdert dei økonomiske konsekvensane som eit ansvar for opprydding kan leia til for morselskap eller aksjonærar.

NHO går til frontalangrep mot Høyesteretts avgjørelse i Hempel I med henvisning til at dommen er kritisert i juridisk teori, og forsøker slik å forhindre at lagmannsretten skal bygge på og videreutvikle det som etter mitt syn er et miljørettslig ansvarsgjennombrudd i denne første saken.

Lagmannsretten er imidlertid tydelig på at Høyesteretts avgjørelser i Rt 2010 s. 306 (Hempel I) har avklart at et morselskap kan holdes ansvarlig for datterselskapets forurensede eiendom. Videre at det også kan være tilfellet når det er datterselskapets rettsforgjenger som har stått for forurensningen. Lagmannsretten fastslår at Høyesterett har lagt til grunn at morselskapet kom i ansvar fra det tidspunkt datterselskapet fusjonerte med den opprinnelige forurenseren.

Lagmannsretten problematiserer ikke hvorvidt ansvarssubjektet etter forurensningsloven § 76 («den ansvarlige for forurensningen») med utgangspunkt i forarbeidenes uttalelser, står i en annen stilling enn § 51 («den som har, gjør eller setter i verk noe som fører eller som det er grunn til å tro kan føre til forurensning») når det gjelder muligheten for å pålegge et morselskap ansvar. Retten avviser å la partene få en «omkamp» av Hempel I og legger åpenbart uten videre Høyesteretts konklusjoner til grunn for det som etter mitt syn i realiteten er et miljørettslig ansvarsgjennombrudd. Dette styrker bildet av et nytt rettsinstitutt under utvikling, hvor forurensningslovens bestemmelser er et springbrett for diskusjonen og ikke et hjemmelsgrunnlag for ansvar alene.

Lagmannsretten legger vekt på formålet med forurensningsloven i sin tolkning og understreker reglens dynamiske karakter. Dette får betydning for et spørsmål som lagmannsretten drøfter relativt inngående, nemlig hvilken betydning forurensningsloven § 86 tredje ledd, som gjør unntak fra loven for virksomhet som er i gang når loven trer i kraft, skulle få for denne gamle forurensningen, som muligens ikke var ulovlig før forurensningsloven trådte i kraft. Spørsmålet var om dette unntaket i overgangsreglene skulle medføre at forurenser ikke hadde tiltaksplikt etter forurensningsloven § 7. I så fall ville det være en barriere for å ilegge ansvar for oppryddingskostnadene etter forurensningsloven § 76. Ut fra en teleologisk og koherensbasert fortolkning finner lagmannsretten at § 86 tredje ledd kun gir unntak fra plikten til å søke konsesjon og ikke unntak fra tiltaksplikt etter § 7. Dermed var det grunnlag for ansvar for oppryddingskostnader etter § 71, for forurensning som

muligens var lovlig før loven trådte i kraft, men som ikke var det etter lovens ikrafttredelse.

Hempel II illustrerer at hva som er et riktig svar rettslig sett ikke kan besvares statisk. Uttalelser i forarbeider som er ment å begrense reglers anvendelsesområde og motstand i juridisk teori mot nyvinninger kan måtte vike for ny rettsvitenskapelig utvikling. Hempel I og Hempel II indikerer gjennomslag for alvoret i de miljøutfordringer vi som samfunn står ovenfor og domstolens erkjennelse av deres rolle som pådrivere på et område hvor lovgiver har veket tilbake fra å ta stilling. Hempel-sakenes grenseoverskridende element understreker betydning av at lagmannsrettens rettsanvendelse er i tråd med EU-rettens teleologiske og dynamiske metode med vekt på koherens i rettssystemet. Denne progressive metoden er etter mitt syn hensiktsmessig nettopp i møte med samfunn i endring og ny forståelse av alvorlige utfordringer.

I Hempel I gav Høyesterett et signal om at viktige samfunnshensyn kan være grunnlag for selskapsrettslig ansvarsgjennombrudd. Lagmannsrettens avgjørelse i Hempel II, som ytterligere underbygger signalet i Hempel I, er anket. Dersom Høyesteretts avgjørelse i Hempel II bekrefter denne linjen vil det forsterke miljøhensynets betydning i norsk rett og styrke den fremvoksende dypere forståelse av miljøansvaret i *due diligence* ved omstruktureringer og selskapsøvertagelser.

Beate Sjøfjell

Grensedragning mellom den EØS-rettslige etableringsretten og kapitalbevegelsesreglene ved EFTA-domstolens prejudisielle avgjørelse i Forente saker E-3/13 og E-20/13, Fred. Olsen m.fl. og Petter Olsen m.fl. mot Staten, representert ved Sentralskattekontoret for storbedrifter og Skattedirektoratet, heretter Ptarmigan Trust (9. juli 2014)

Saken dreier seg om NOKUS-reglene og reiser flere selskapsrettsskatterettslige spørsmål. Saksforholdet, i korte trekk, gjelder spørsmålet om de begunstigede av *Ptarmigan Trust*, etablert i Liechtenstein 13. oktober 1980 som en diskresjonær, ugjenkallelig og tidsubegrenset trust (premiss 41), kan skattlegges etter NOKUS-reglene (lov 26. mars 1999 nr. 14 om skatt av formue og inntekt §§ 10-60 til 10-68). *Ptarmigan Trust* er inndelt i to fond, Fond A og Fond B, i tillegg til at trusten eier aksjer i Eagleville Group BV (nederlandsk morselskap i en global konsernstruktur). NOKUS-reglene ble innført i 1992, og skattemyndighetene la etter dette til grunn at de begunstigede i *Ptarmigan Trust* kunne holdes ansvarlig for NOKUS-skatt på sin andel av det årlige overskuddet som trusten oppnådde (premiss 50). De begunstigede har klaget på ligningen for årene 2001–2003 og

2010–2011, (i tillegg til at ligningen for årene 2004–2006 er brakt inn for skatteklagenemnda), og har resultert i anmodning til EFTA-domstolen fra skatteklagenemnda ved Sentralskattekontoret for storbedrifter, og senere Oslo tingrett, om en rådgivende uttalelse om totalt syv spørsmål om tolking av EØS-retten. Jeg konsentrerer meg her om tre spørsmål i dommen: 1) om en trust oppfyller virksomhetskravet for å kunne subsumeres under etableringsretten, 2) om NOKUS-reglene skal vurderes under reglene om fri etableringsrett eller om fri kapitalbevegelse, og 3) om NOKUS-reglene anses for å være en EØS-stridig restriksjon.

Oppfyller trusten virksomhetskravet som ligger til grunn for etableringsretten?

En trust kjennetegnes gjerne ved at en *stifter* overfører midler til en *forvalter* som videre har i oppgave å administrere midlene til fordel for den eller de *begunstigede* (premiss 42). Som utgangspunkt er forvalteren den juridiske eier av eiendelene, mens den begunstigede er den reelle eier og har rett til å håndheve trustens vilkår som oppstiller rammene for forvalterens disposisjoner. I en diskresjonær trust har forvalteren eierskapsfunksjonene i samsvar med trustavtalen, og tar etter eget skjønn beslutninger om utdelinger av midler til de begunstigede. De begunstigede har dermed ingen ubetinget rett til å kreve utbetalinger fra trusten (premiss 43).

Vurderingen av om en trust skal subsumeres under etableringsretten eller kapitalbevegelsesreglene skriver seg i hovedsak til spørsmålet om en trust utøver en reell økonomisk forretningsvirksomhet eller ikke. Dersom svaret er bekreftende, vil en trust kunne subsumeres under etableringsretten og følgelig anses som en selskapslignende enhet. Alternativt vil en trust kunne omfattes av reglene om fri kapitalbevegelse, såfremt de begunstigede ikke anses å ha utøvd bestemmende innflytelse over trustens aktiviteter.

Etableringsretten, som er et EØS-rettslig begrep, har en særskilt betydning og må ifølge EFTA-domstolen «ikke tolkes snevert» (premiss 96). Tvert imot anser EFTA-domstolen selve formålet med etableringsretten som en «mulighet til, på stabil og vedvarende måte, å delta i og dra fordel av det økonomiske liv i en annen EØS-stat enn sin egen, og dermed bidra til en dypere økonomisk og sosial integrasjon i EØS-området» (premiss 94). Videre uttrykker domstolen at rekkevidden av etableringsretten i lys av et slikt formål omfatter «ethvert tiltak som tillater eller til og med bare legger til rette for tilgang til andre EØS-stater og utøvelse av økonomisk aktivitet i disse stater gjennom å gi de berørte personer mulighet til reelt å delta i det økonomiske liv i staten på samme vilkår som nasjonale aktører» (premiss 95). Det springende punkt er hvorvidt en trust utøver en reell forretningsvirksomhet som kjennetegnes ved at det 1) eksisterer en person eller enhet som driver virksomheten,

2) i et ubestemt tidsrom og 3) ved en fast innretning (premiss 97). Disse spørsmålene må avgjøres konkret av den nasjonale domstol basert på enhetens vedtekter, stiftelsesdokumenter, faktiske virksomhet og dens ledelse (premiss 99). EFTA-domstolen angir at dersom trusten eksempelvis deltar i ledelsen av et konserns selskaper eller andre aktiviteter for et konsern, som forvaltning av felles ressurser, og at trustens faktiske stiftelse gjenspeiler dens faktiske aktiviteter, må dette anses for å være reell økonomisk virksomhet, hvilket betyr at det foreligger etablering (premiss 99). Det er i så fall tilstrekkelig at slik aktivitet finner sted i EØS-området. Domstolen understreker at dersom de ovenfor nevnte vilkår for å vurdere virksomhetens reelle økonomiske aktivitet besvares bekreftende, «kan verken rettssubjektets status etter nasjonal lovgivning, enhetenes inntektsnivå eller opprinnelsen til enhetens midler få noen konsekvenser for om det foreligger etablering etter EØS-retten eller ikke» (premiss 100). Et spørsmål som ble reist i denne sammenheng var hvem som kunne anses som rettighetssubjekter etter de EØS-rettslige reglene om etableringsfrihet. Domstolen slo kort fast at trustens stiftere, forvaltere og begunstigede kunne anses som rettighetssubjekter etter etableringsreglene, såfremt den aktuelle nasjonale lovgivning påvirker deres rettsstilling (premiss 102 og 103).

Skal NOKUS-reglene vurderes som en potensiell restriksjon av etableringsretten eller reglene om fri kapitalbevegelse?

NOKUS-reglene innebærer i korte trekk at norske aksjonærer, andelseiere og begunstigede i norsk-kontrollerte utenlandske selskaper, selvstendige innredninger og formuesmasser beskattes løpende av sin andel av overskuddet (tilsvarende de norske regler om beskatning av ansvarlige selskaper, men i motsetning til beskatning av aksjeeiere og begunstigede i norsk registrerte aksjeselskap og stiftelser) forutsatt at enheten er hjemmehørende i lavskatteland. Den løpende beskatning av overskuddet gjelder uavhengig av om den utenlandske enheten foretar utdelinger til sine norske aksjeeiere eller begunstigede. En utenlandsk enhet regnes som norsk-kontrollert dersom enten 1) minst 50 % av aksjene/andelene eies eller kontrolleres av norske skattytere, jf. skatteloven § 10-62, eller 2) minst halvparten av de begunstigede er norske skattytere og de direkte eller indirekte har fordeler av trusten, jf. skatteloven § 10-60. Begge de begunstigede i Ptarmigan Trust er norske skattytere, og trusten kvalifiserer således som en norsk-kontrollert utenlandsk enhet. Videre er Ptarmigan Trust registrert i Liechtenstein. Skatteloven § 10-63 angir at et lavskatteland er de jurisdiksjoner hvor den alminnelige inntektsskatt på selskapets eller innretningens samlede overskudd utgjør mindre enn to tredjedeler av den skatt selskapet eller innretningen ville ha blitt lignet som hjemmehørende i Norge. Trusten har i

praksis vært den viktigste formen for formuesmasser hvor NOKUS-reglene har vært benyttet (premiss 10, jf. Ot.prp. nr. 16 (1991-92) s. 74). I 2007 ble det vedtatt en lovendring som presiserte at utenlandske selskaper som er etablert i en EØS-stat og også utøver reell økonomisk aktivitet der, ikke kan skattlegges etter NOKUS-reglene. Det fremgår av dommen at formålet med NOKUS-reglene var å motvirke skatteomgåelser samt å underlegge norskeid kapital samme skattebehandling uavhengig av lokalisering (premiss 47).

Tradisjonelt, innen EU-selskapsretten, har sondringen mellom hvorvidt en nasjonal bestemmelse skal subsumeres under kapitalbevegelsesreglene eller etableringsretten vært et spørsmål om investeringsformål og størrelse, i tillegg til formålet ved selve den nasjonale lovgivningen. Nasjonale bestemmelser som kommer til anvendelse på investeringer som kun har som formål «å foreta en finansiell investering, uten noen intensjon om å påvirke foretakets ledelse og styring» skal alene vurderes etter reglene for kapitalbevegelse (premiss 114), jf. sak C-35/11, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, premiss 92 og den rettspraksis som det vises til der og sak E-14/13 *ESA mot Island II*, premiss 28.

I en aksjeselskapsrettslig kontekst, vil det praktisk sett lett være sammenfall mellom på den ene siden adgangen til å treffe avgjørelser om et selskaps drift og på den andre siden muligheten for å utøve bestemmende innflytelse over et selskap. For en diskresjonær trust som vi står overfor i *Ptarmigan Trust*-saken, vil situasjonen imidlertid være at de begunstigede er begrenset til å fastsette rammeverket for forvalteren, uten at de kan utøve en bestemmende innflytelse overfor forvalteren av trusten. Kapitalbevegelse i EØS-rettslig forstand omfatter både spekulative investeringer og såkalt «direkte investeringer» som er investeringer som har til formål «å opprette eller opprettholde varige og direkte forbindelser mellom personen som stiller kapitalen til rådighet og foretaket som kapitalen stilles til rådighet for, med henblikk på utøvelse av en økonomisk aktivitet», uten intensjon om påvirkning av enhetens ledelse og styring (premiss 114 og 122). Motsatt, vil nasjonale bestemmelser som kommer til anvendelse på investeringer som gjør det mulig for eieren å utøve bestemmende innflytelse over beslutningene i et selskap og treffer avgjørelser om dets virksomhet, vurderes i lys av etableringsretten (premiss 113), se f.eks. sak C-208/00, *Überseering*, premiss 77, og sak E-14/13, *ESA mot Island II*, premiss 27 og den rettspraksis som det vises til der. I denne saken er nedslagsfeltet til den aktuelle nasjonale lovgivning videre enn den tilsynelatende binære grensdragningen vist til ovenfor. NOKUS-reglene omfatter både selvstendige innretninger som gjør det mulig for eieren å utøve bestemmende innflytelse over beslutninger i

selskapet, men også formuesmasser hjemmehørende i lavskattland, som skattyteren kontrollerer, direkte eller indirekte, og har fordeler av (premiss 115). Følgelig kvalifiserer trolig NOKUS-reglene til å subsumeres under begge friheter: etableringsretten dersom de begunstigede kan utøve en bestemmende innflytelse, og kapitalbevegelse dersom de begunstigede kun indirekte har fordeler av trusten. Formålet og nedslagsfeltet til NOKUS-reglene gir dermed ingen holdepunkter for om de skal subsumeres under den ene eller den andre friheten (premiss 116), og det vil være de faktiske forhold som vil være avgjørende for vurderingen (premiss 117). Denne vurderingen tilligger de nasjonale domstolars eksklusive kompetanse, innenfor de objektive og verifiserbare elementer som EFTA-domstolen har oppstilt.

Domstolen ordlegger seg slik at reglene om kapitalbevegelse virker sekundære i forhold til etableringsretten, slik at det først er «dersom [erververne] ikke anses å ha utøvd bestemmende innflytelse over en selvstendig innretning i en annen EØS-stat eller å ha utøvd en økonomisk virksomhet som omfattes av etableringsfriheten» at forholdet kan subsumeres under reglene om kapitalbevegelse (premiss 125).

Anses NOKUS-reglene som en restriksjon og er den i tilfellet begrunnet i legitime hensyn og forholdsmessig?

Domstolen anser NOKUS-reglene som en skattemessig ulempe for hjemmehørende skattytere, som ikke gjelder tilsvarende for skattlegging av innenlandske virksomheter. EFTA-domstolen anser NOKUS-reglene som en hindring på å etablere, erverve eller opprettholde et foretak i et lavskatteland innenfor EØS, som følgelig kvalifiserer som en restriksjon på etableringsfriheten (premiss 141). Videre anser domstolen de nasjonale skattereglene som en restriksjon på den frie kapitalbevegelse dersom reglene kan tjene som en hindring på investeringer i en annen EØS-stat, der investeringen ikke har som formål å påvirke foretakets ledelse eller virksomhet (premiss 144). For at en restriksjon skal kunne opprettholdes må den være begrunnet i tvingende allmenne hensyn, samt være egnet og forholdsmessig med hensyn til å nå målet. EFTA-domstolen påpeker at skatteunndragelse vil kunne utgjøre et legitimt formål, men at en slik vurdering må baseres på «objektive bevis på misbruk eller svikaktig atferd fra de berørte personer» (premiss 165). Følgelig vil det kun være kunstige arrangementer som ikke gjenspeiler den økonomiske virkelighet som kan tas i betraktning som et legitimt formål å bekjempe (premiss 167). EFTA-domstolen anser at NOKUS-reglene er egnet til å oppnå formålet om begrensnings av kunstige arrangementer, ved at overskudd som mottas fra utenlandske enheter i lavskatteland uten reell økonomisk aktivitet, blir beskattet etter særskilte regler (premiss 172). Vurderingen av om en trust er å anse som et

kunstig arrangement, må ifølge domstolen bero på en avveining av formålet med enheten, og om denne har andre forklaringer enn utelukkende å oppnå en skattemessig fordel (premiss 175). EFTA-domstolen konkluderer med at NOKUS-reglene bare kan anvendes i de tilfeller der det basert på objektive kriterier er tale om et kunstig arrangement med formål å unngå den nasjonale skatt som skal betales i sammenlignbare situasjoner. Motsatt kan NOKUS-reglene ikke anvendes overfor etableringsformer som faktisk er etablert i en EØS-vertsstat og som utøver en reell økonomisk aktivitet innenfor EØS (premiss 181).

Linn Anker-Sørensen

Selskapsretts Tidsskriftet: Nytt, elektronisk tidsskrift fra forskergruppen *Selskaper, markeder, samfunn og miljø*

Selskapsretts Tidsskriftet er et elektronisk og gratis tidsskrift tilknyttet forskergruppen *Selskaper, markeder, samfunn og miljø* ved Det juridiske fakultet i Oslo. Tidsskriftet utgir fagartikler, anmeldelser og debattinnlegg til dagsaktuelle juridiske problemstillinger.

Selskapsretts Tidsskriftet er en vitenskapelig publiseringskanal på nivå 1, jf. Universitets- og høyskolerådets oversikt, og retter seg mot praktikere, forskere og studenter.

Redaksjonen består av professor Beate Sjøfjell ved Det juridiske fakultet i Oslo, juridisk direktør i Finanstilsynet Cecilie Ask, advokat Asle Aarbakke, Advokatfirma BAHN, advokat Filip Truyen, Advokatfirma Wikborg Rein, stipendiat Eivind Furuseth ved Det juridiske fakultet i Oslo og redaksjonssekretær Linn Anker-Sørensen.

Områdene for tidsskriftet blir til enhver tid sammenfallende med forskergruppens satsningsområder, dvs. bidrag til:

- Utviklingen av selskapsrett, både i tradisjonell og i vid forstand
- Utviklingen av selskapsskatterett
- Utviklingen av finansmarkedsrett

Alle satsningsområdene inneholder perspektiver fra de tre nivåene nasjonal rett, europeisk rett og folkerett. Vår forskning innbefatter den rettslige reguleringen av små og store foretak, både norske og grensoverskridende, inkludert nasjonal selskapsrett, komparativ selskapsrett, europeisk selskapsrett, og betydningen av internasjonal miljørett og menneskerettigheter. Vi forsker både innenfor tradisjonelle selskapsrettslige, selskapsskatterettslige og finansmarkedsrettslige temaer, og med et videre perspektiv, med fokus på selskapers betydning for samfunn og miljø. Våre interesseområder omfatter norsk og europeisk selskapsrett og annen sammenslutningsrett,

verdipapir-, børs- og finansmarkedsrett og de selskapsrelevante delene av skatterett, regnskaps- og revisjonsrett, konkursrett, kontraktsrett og arbeidsrett, innenfor rammen av internasjonal privatrett, miljørett og (annen) europarett og folkerett.

Alle publiserte artikler vil være fagfellevurdert, og vi tilbyr språkvask til engelske bidrag. For norske artikler er det et krav om et engelsk *abstract*. Tidsskriftet opererer ikke med en maksimums side-tallbegrensning, slik at hvert enkelt bidrag utelukkende vurderes ut i fra innhold. Dette medfører at også lengre artikler og studentavhandlinger av god kvalitet kan publiseres i sin helhet. Alle artikler i selskapsretts Tidsskriftet legges samtidig ut i fakultetets SSRN-serie (www.ssrn.com). Publisering i tidsskriftet varsles med e-post til de som har registrert seg som abonnenter. Interesserte kan også velge å følge tidsskriftet på Facebook og på Twitter.

Ved at tidsskriftet er elektronisk, vil artikkelforfattere ha anledning til å oppdatere egne artikler om ønskelig, med tilhørende varsel til abonnenter om at endringer er foretatt. Dette vil eksempelvis gjøres på årlig basis med tidsskriftets første artikkel 'Vår europeiske selskapsrett'.

Selskapsretts Tidsskriftets nettside:
selskapsretts Tidsskriftet.no.

Beate Sjøfjell

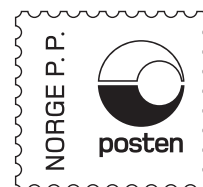
The Greening of European business under EU Law. Taking Article 11 TFEU Seriously

Beate Sjøfjell og Anja Wiesbrock (red)
(Routledge, 2015);
ISBN: 978-1-13-801956-0

Artikkel 11 i traktaten om Den europeiske unionens virkemåte krever at miljøbeskyttelseshensyn må integreres på alle områder av EU-retten, med mål om å oppnå en bærekraftig utvikling. Denne boken forklarer hva dette betyr for EU og for medlemslandene, og spesifikt for viktige deler av den rettslige infrastrukturen for næringslivet inkludert selskapsrett, forsikringsrett og statsstøtteregele.

Boken kan kjøpes med 20 % rabatt via forlagets nettsider ved å oppgi rabattkode FLR40

Returadresse:
Cappelen Damm Akademisk
Cappelen Damm AS
0055 Oslo

Privlus – Journal of Private Law

(Tidl. Skriftserien IFP)

Nr. 199 – 2015

Lars Aamdal

«Uten virkning» – sanksjon mot visse grove brudd på reglene om offentlige anskaffelser

ISBN 978-82-7236-242-2

Nr. 198 – 2015

Jan Petter Horn

Fornybarsatsingen og lov om elsertifikater – en rettsøkonomisk analyse

ISBN 978-82-7236-241-5

Kjøpes hos:

Akademika Bokhandel
St. Olavs plass 5, 0166 Oslo,
Tlf. 40 76 13 64 eller bestilles via
E-post: bestilling-skriftserien-ifp@jus.uio.no

Internasjonal seminarrekke

Åpen for alle, ingen påmelding.

«Regulatory Competition: the Corporate Law Experience»

v/professor Jan Andresson, Stockholm Universitet

Kommentator: professor Finn Arnesen, Universitetet i Oslo

Tid og sted: 25. februar 2015 kl. 14:30 – 15:45, UiO, Karl Johans gate 47, DMV, Kjerka

«Sustainable development, labour standards and trade agreements»

v/professor Tonia Novitz, Labour Law, University of Bristol, UK

Kommentator: professor Ole Kristian Fauchald, Universitetet i Oslo

Tid og sted: 23. mars 2015 kl. 12:00–13:30, UiO, Karl Johans gate 47, DMV, Kjerka

Nytt i privatretten

Nytt i privatretten utgis av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Cappelen Damm Akademisk.

Redaktør: Peter Hambro
Redaksjonssekretær: Eva Dobos
Forlagsredaktør: Eirik Spillum
Foto/layout forside: Mona Ø. Ådum

Et doms- og emneregister for *Nytt i privatretten* er tilgjengelig på forlagets nettsider: www.cda.no

Abonnement fås ved henvendelse til Cappelen Damm Akademisk, telefon 21 61 66 13 eller telefaks 21 61 72 81

Et årsabonnement (2015) på *Nytt i privatretten* koster kr 590,-. Studentabonnement koster kr 295,-. Abonnementet løper til det blir sagt opp skriftlig.

Henvendelser om *Nytt i privatretten* rettes til:

Cappelen Damm Akademisk
Cappelen Damm AS
0055 Oslo
E-post: jus@cappelendamm.no
<http://www.cda.no>

Nytt i privatretten © Cappelen Damm AS 2015

ISSN 1501-9594

Neste utgave kommer mai 2015.